

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

До захисту допустити:

Завідувач кафедри, к.політ.н., доцент

_____ **О. Л. Гільченко**

« ____ » _____ 20__ р.

«РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В ДЕОКУПАЦІЇ
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ ДОНЕЦЬКОЇ ТА
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ»

Кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти другого (магістерського)

рівня вищої освіти освітньо-професійної програми

«Політологія. Політична аналітика та експертиза»

Чульської Катерини Олексіївни

Науковий керівник: Грідіна І. М., д.і.н, професор

Рецензент: Фесенко М. В., д.політ.н., Державна

установа «Інститут всесвітньої історії НАН

України», провідний науковий співробітник

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою __

Секретар ЕК _____

« __ » _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ.....	10
1.1. Концепція еліт в політичній думці	10
1.2. Ступінь вивченості проблеми та характеристика джерельної бази....	15
РОЗДІЛ II. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2021 рр.).....	26
2.1. Відновлення державного суверенітету України як чинник трансформації національної політичної еліти.....	26
2.2. Трансформація регіональної політичної еліти після Революції гідності та під час російсько-української війни.....	39
РОЗДІЛ III. РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У ВІДНОВЛЕННІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ.....	55
3.1. Сучасні реалії збройної агресії Росії проти України на Сході України.....	55
3.2. Вплив місцевих еліт на формування політики деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей.....	65
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Гібридна війна Російської Федерації проти України, зокрема тимчасова окупація Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей, створюють перманентні виклики перед політичною елітою України, яка внаслідок потужного масового вибуху громадянської активності Євромайдану зазнала значних трансформацій. Зокрема вливання «нової крові» у владу створило передумови для радикальних реформ, змінило геополітичний вектор держави зі Сходу на Захід.

Разом з тим, застарілі радянські практики, не викоренені з набуттям незалежності, потужні олігархічні сили гальмують кардинальні перетворення, заважають подолати «п'яту колонну» корупції, некомпетентності, непотизму, корисливих інтересів політичної еліти. Найбільш яскраво це проявляється на регіональному рівні, зокрема на Сході України, де ще й до сьогодні зберігається ментальність, стереотипи та поведінка радянської людини. Через патерналістські очікування населення так званого «Донбасу» обирає не стільки ідеологію або конкретного кандидата, як її носія, скільки виконує розпорядження керівників великих підприємств, тим самим приводячи до влади свою регіональну еліту [43].

Саме тому сьогодні велика увага громадськості, й дослідників зокрема, прикута до регіональної політичної еліти, яка є флагманом у представленні інтересів свого регіону, визначає напрямки розвитку на локальному рівні, особливо в умовах реформи децентралізації. Взаємозв'язок національної та регіональної еліти, можливість останньої просувати свої інтереси на державному рівні сприятиме процесу інтеграції національних і регіональних інтересів. Водночас, регіональні еліти є силою, здатною як сформувати та профінансувати опозицію, так і підтримати владний режим, а відтак – порушувати конфліктні процеси, уповільнювати їх або гальмувати. Отже, роль регіональних еліт, зокрема Сходу України, актуалізується в умовах російсько-української війни, наявності тимчасово окупованих територій та

майбутнього процесу їх звільнення, відновлення територіальної цілісності України та встановлення конституційного ладу. Питання деокупації тимчасово окупованих територій залишається широко обговорюваним, як на державному рівні, так і в колі громадськості, що, безперечно, викликає суспільний резонанс. Особливо гострі дискусії відбуваються на фоні визначення шляхів та механізмів процесу відновлення державного суверенітету. Саме політична еліта є одним з основних акторів унесені на порядок денний політики деокупації. Це стосується як національної еліти, так і регіональної, яка з кожним роком отримує все більшу політичну вагу на локальному, а відтак і на національному рівнях. При вивченні підходів до можливих варіантів звільнення тимчасово окупованих територій, важливо враховувати регіональний вимір бачення проблеми, а регіональна політична еліта акумулює та репрезентує широкому загалу суспільні настрої свого регіону, зокрема стосовно деокупації.

Об'єктом магістерського дослідження виступають представники регіональної політичної еліти України.

Предметом дослідження є роль регіональної політичної еліти у формуванні механізмів та сценаріїв деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Хронологічні межі дослідження обумовлені подіями Революції гідності та розв'язанням агресії РФ проти України, тимчасовою окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. (нижня хронологічна межа), що суттєво вплинуло на процеси трансформації національної та регіональної еліти, поставило перед нею стратегічні завдання відновлення державного суверенітету України. Верхньою хронологічною межею обрано 2020 р., що дає можливість простежити процеси трансформації еліт після Революції гідності та за умов російсько-української війни, що обумовлює політику щодо деокупації тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей.

Ступінь вивченості проблеми в спеціальній науковій літературі.

Об'єктно-предметне поле, мета дослідження стосуються двох взаємопов'язаних в ньому проблем: регіональна еліта та процес розробки політики деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Отже, наше дослідження опиралось на наукову літературу, яку умовно можна розподілити на дві групи:

- сучасні розробки ролі політичної еліти, зокрема регіональної у суспільно-політичних процесах трансформаціях держави;

- дослідження, присвячені подіям російсько-української війни, зокрема сучасним стратегіям відновлення державного суверенітету України, сценаріям деокупації Донбасу.

Феномен політичної еліти завжди посідав важливе місце серед теоретичних проблем наукового дискурсу. Дослідники акцентують увагу насамперед на особистісних характеристиках і соціальних індикаторах представників влади, підкреслюючи, що розвиток суспільства, стабільність чи нестабільність його існування напряду залежать від якості й управлінських можливостей політичних еліт. Сучасні дослідження регіональних еліт стосуються різних аспектів: історіографії та методології вивчення. Проаналізовані роботи таких науковців, як: Д. Коваленко, М. Кармазіна, Т. Бевз, М. Горбатюк, О. Зорич, Н. Ротар, А. Ясінська. Дослідження В. Яремчука та С. Рибалки застосоване для встановлення принципів та механізмів формування відповідальності за прийняття політичних рішень. Визначення вектору політичного курсу країни за умов російсько-української війни встановлені у працях таких науковців, як: В. Мачуський, В. Яремчук, О. Сахань, О. Орлов, С. Рибалка. Разом з тим, цілком справедливо зауважують автори дослідження, присвяченого аналізу літератури та емпіричної бази дослідження феномену регіональної еліти, що «гостро бракує досліджень еліти в Україні такої, якою вона є насправді» [79].

Серед досліджень, які присвячені перебігу російсько-української війни та в яких піднімаються питання стратегій, сценаріїв, механізмів відновлення

державного суверенітету слід відзначити роботи таких науковців: Г. Перепелиця, В. Горбуліна, О. Власюк, Є. Магда, П. Гай-Нижник, А. Ослунд, Т. Кузьо. Для аналізу характеристик російсько-української війни було досліджено праці, присвячені дослідженню сутності збройного конфлікту. Це роботи таких дослідників, як: А. Мойорова, А. Рачок, та М. Золкіна.

Окремо слід відзначити аналітичні доповіді, які безпосередньо стосуються актуального стану перебігу війни на Сході України, проблем врегулювання та деокупації: «Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання», підготовлена великим авторським колективом «Центру Разумкова» за підтримки МЗС Нідерландів.

Робота Е. Лібанової – стосується оцінки соціально-економічних втрат і пріоритетних напрямів державної політики в питаннях деокупації. Аналітична доповідь «Переосмислення деокупаційної політики України в рамках гібридної війни Росії проти України», створена за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Аналітичний звіт «Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій: моделі, сценарії, дискусії, досвід», який підготовлено Школою політичної аналітики. Ці аналітичні доповіді одночасно можуть виступати емпіричною базою дослідження. Адже в них вміщені результати соціологічних опитувань, інтерв'ю, статистичні дані.

Незважаючи на велику увагу до проблем відновлення державного суверенітету України та процесам трансформації сучасної політичної еліти України, їх об'єднання в єдиному об'єктно-предметному полі не знайшло свого відображення в сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, що й становить новизну магістерської роботи.

Метою дослідження є визначення впливу регіональної політичної еліти на прийняття рішень як на загальнонаціональному так і на місцевому рівнях у розробці політики деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та відновлення державного суверенітету України.

Відповідно до мети, до комплексу **завдань** дослідження входить розробка таких питань:

- визначити теоретико-методологічні засади дослідження;
- проаналізувати політико-правовий вимір деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей на сучасному етапі;
- простежити процес трансформації регіональної політичної еліти України в 2014-2020 роках;
- охарактеризувати наявні сценарії деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей;
- визначити роль регіональної політичної еліти у формуванні та реалізації можливої стратегії деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей.

Методи дослідження: концептуальним підходом дослідження стала «теорія еліт» та межі її застосування при аналізі проблем створення стратегій та прийняття політичних рішень національною політичною елітою. Методологічну основу дослідження становить система філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Так зокрема, універсальні методи, що включають загально-філософські, дали змогу проводити аналіз та здійснювати узагальнення. Під час дослідження використовувались такі методи як: нормативно-порівняльний аналіз, абстрагування, індукція і дедукція, спостереження. Діалектичний метод дозволив дослідити причинно-наслідкові зв'язки виникнення і розвитку воєнного конфлікту на Сході України, було досліджено вплив політичних еліт на конфлікт. Історичний метод розглядається на прикладі історичних аспектів вивчення становлення політичних еліт, перебігу подій під час Революції гідності та агресії РФ на Сході України. Методи індукція та дедукція були спрямовані на аналіз та опрацювання причин конфлікту, існуючих та пропонованих заходів з його врегулювання. Аналіз і синтез дали змогу комплексно і всесторонньо дослідити соціально-правові причини і

передумови виникнення воєнного конфлікту на Сході України, визначити ключові чинники впливу еліт на нього.

Джерельну базу дослідження складають нормативно-правові акти України та офіційні документи, що визначають державну політику України стосовно тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, серед них рішення Ради національної безпеки і оборони України [73], офіційний аналіз бойових дій Міністерства оборони України [2], план діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України [68], Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [23] та Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [25].

Задля визначення ролі політичної еліти щодо врегулювання конфлікту на Сході України та відновлення державного суверенітету були використані програмні документи політичних партій, кандидатів в президенти, передвиборчі програми кандидатів у депутати. Джерельну базу також становить інтерв'ю посадовців, виступи Президента, заява Президента, соціологічні дослідження та статистичні дані.

Серед неофіційних джерел використані чисельні матеріали засобів інформації: новинні сайти, інтернет-ЗМІ, що відбивають як перебіг подій російсько-української війни, так і президентсько-парламентських перегонів, містять спостереження кореспондентів на місцях тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані органами державної влади (національна політична еліта) та місцевого самоврядування (регіональна політична еліта) задля подальшої розробки комплексних досліджень, проектів та програм щодо стратегії та тактики деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, оптимізації політики на прифронтових територіях, соціальним захистом ВПО тощо.

Матеріали магістерського дослідження можуть бути використані при розробці відповідних курсів та спецкурсів зі спеціальності «Політологія»: «Політичні еліти та лідерства», «Аналіз державної політики», «Південно-Східний регіон України в умовах суспільно-політичної кризи» тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були презентовані та обговорені на Декаді студентської науки 2021(м. Маріуполь, Україна, 10 березня 2021 року, форма участі – дистанційна); XI Всеукраїнській інтернет-конференції «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу» (м. Маріуполь, Україна, 28 травня 2021 року, форма участі – дистанційна); науково-практичній конференції II етапу II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з політології у 2020/2021 навчальному році (м. Умань, Україна, 15 квітня 2021 року, форма участі – дистанційна); Круглому столі «Повернення та переосвоєння тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях» (м. Маріуполь, Україна, 12 листопада 2021 року, форма участі – дистанційна). Основні наукові положення й результати роботи висвітлено в статті у «Віснику Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія» (у друці).

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту дослідження становить 88 сторінок. Список використаних джерел та літератури складається зі 116 позицій (найменувань).

РОЗДІЛ I

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

1.1. Концепція еліт в політичній думці

Жодне суспільство не може існувати без управління, а відтак без політичної еліти, яка і є одним з важелів розвитку країни. Правлячий клас, або його окремі представники, можуть буди лідерами нації та приймати такі рішення, що дозволять вирішити кризові моменти. Саме еліта є носієм ідеології та цінностей, що панують у суспільстві. Політична еліта представляє собою групу осіб, які мають доступ до влади та можуть здійснювати вплив на прийняття політичних рішень. «Еліта» у перекладі з французької означає – кращий, вибраний, добірний.

Питання еліт не втрачало своєї актуальності на всіх історичних етапах розвитку людства, розподіл суспільства на верстви зустрічається ще у працях античних філософів. Найбільше уваги елітарній темі приділено у роботі Платона «Держава», на його погляд управляти державою могли лише ті люди, які були наділені певними якостями. Він розділяв тогочасний соціум на три своєрідні соціальні групи: правителів-філософів, воїнів-охоронців і простих громадян, що становлять керовану більшість. Завдяки такому трактуванню верств суспільства, деякі дослідники вважають Платона засновником філософії вибраності [69].

У добу Середньовіччя, коли основною доктриною будь-якого мислення була християнська релігія, яка проголошувала рівність усіх людей перед Богом, ідеї елітаризму не були достатнього поширені в дослідженнях того часу. На порядок денний питання еліт повернув мислитель епохи Відродження Нікколо Макіавеллі. Ним була запропонована типологія еліт, в основі якої лежав тип поведінки правлячої верстви. Еліти, які в управлінні рішучі, спираються на силу, Н. Макіавеллі називає «левами», яким протистоять «лисиці» – гнучкі політики, схильні до компромісів, інтриг.

Значною мірою від природи еліти залежить розвиток самого суспільства, її політичної системи, адже за Макіавеллі, еліта є меншістю, що панує над масами [7].

Дослідження еліти виокремилися в окрему наукову царину наприкінці XIX – початку XX століття завдяки відомим італійським науковцям та соціологам Г. Моска та В. Парето. Г. Моска називав еліту «правлячим класом», за його концепцією, усе суспільство поділяється на дві нерівні соціальні когорти, одна з яких представляє політичну еліту, яка панує над більшістю. Він особливо акцентував увагу на тому, що більшість політичних класів тяжіють до того, щоб стати спадковими, закритими. Тому стабільне суспільство, що постійно розвивається, за його думкою, має постійно оновлювати правлячу еліту, особливо, допускаючи туди представників з «низів», тобто інших соціальних прошарків. За його словами, у кожному політично організованому суспільстві існує організована меншість, яка панує та впливає на більшість. Меншість може керувати більшістю, оскільки вона складається з вищих людей, які мають організаційні можливості та створюють організації еліт зі схожими талантами. Крім того, оскільки це невелика група, її можна організувати. Таким чином, Моска має організаційний підхід, коли еліти організовані відповідно до їх можливостей і керують усім суспільством, оскільки вони вищі, невеликі за кількістю та організовані, що є круговою ідеєю і не пояснює питання докладно [38].

В. Парето, в свою чергу, також розділяє суспільство на два класи: активну частину – тих, хто керує, та пасивну частину, тими, ким управляють. Тому до кінця XIX століття Парето (як і інші теоретики класичної еліти, такі як Моска та Міхельс) нападає на теорії прогресу, досконалості та позитивізму. Парето ставить під сумнів, як люди можуть знати, що те, що вчені називають законами, насправді є законами, і він починає критикувати ці закони. Однак Парето стверджує, що позитивізм XIX століття – це псевдопозитивізм, тому його стверджують як позитивізм, але насправді він включає нелогічно-експериментальні теорії. Саме Парето перший почав

класифікувати еліти, він виділяв не тільки тих, хто має владу, а й зазначав, що серед політичного класу, ще є контреліта. Парето активно розробляв концепцію циркуляції еліт, яка є необхідною при трансформаційних процесах у суспільстві [49].

Ще одним творцем класичних теорій еліт вважається Р. Міхельс, саме він сформулював «закон залізної олігархії», який говорить про те, що жодне суспільство не може існувати без потужних керівних організацій. Контроль має здійснювати невелика група осіб – еліта, олігархія, яка просуває свої ідеї у суспільстві. Отже, Міхельс стверджує, що боротьба ведеться лише між послідовно домінуючими меншинами. Ця боротьба стосується заміни старої правлячої меншини новою. Наприклад, пролетаріат може створити власну олігархію, маючи в своїх організаціях домінуючі класові еліти. Це може нагадувати панівний клас буржуазії. Однак, на відміну від Парето чи Моски та їхніх уявлень про циркуляцію еліт, Міхельс не стверджує, що домінуючий клас обов'язково витісняється іншим. Навпаки, він вважає, що нові правлячі еліти мають тенденцію до коаліції з існуючою правлячою групою, на що вони часто мають важливий вплив [39].

Загалом, це класичні теоретики еліти; і в результаті своєї реакції на науку та соціологію вони формулюють теорію еліти. Ці теоретики роблять висновки, які слідує логіці емпіричних даних. Причина в тому, що, на думку Парето, Моски та Міхельса, можна мати об'єктивну політичну науку та соціологію, перевіряючи твердження фактами, доступними для будь-якого спостерігача. Тому пояснення та теорії про багатих, чи бідних, а також про правителів не будуть залежати від прийняття якоїсь етичної мети чи ідеалу.

Джозеф Шумпетер – засновник елітної концепції демократії. Для нього меншість – це елітарне правління суспільства. Сила стати однією з еліт випливає з індивідуальних талантів. Таким чином він погоджується з класичними теоретиками еліти і стверджує, що меншість панує над більшістю. Більше того, на думку Шумпетера, влада меншин обумовлена політичними та когнітивними здібностями, такими як вживання

«цілеспрямованих відповідальних дій» у політиці. На відміну від класичних теоретиків еліти, на думку Шумпетера, демократія має значення для підтримки влади еліт. Він вважає, що влада еліт відрізняється в демократичних країнах, оскільки більшість має можливість обмежувати передбачувану владу: еліти можуть стати частиною правлячої еліти в результаті політичної конкуренції, коли більшість обирає правлячі еліти. Для того, щоб бути обраним, існує конкуренція серед еліт. Ця конкуренція змушує їх обмежувати свої дії, щоб отримати підтримку більшості. Таким чином, еліти отримують владу від більшості голосів. Якщо вони мають кращу комбінацію політики, ніж їхні еліти, вони можуть отримати більше голосів, а отже, і більше повноважень. Таким чином, вони можуть досягти контролю над більш широкою частиною політичного ринку [39].

Теорія еліти стала вирішальною на початку ХХ століття у політичній школі США. Приблизно в той же час, у 1936 році, Гарольд Д. Лассуелл – видатний американський вчений, який входив до відомої Чиказької школи, визначив елітою невелику групу осіб, яка транслює більшість доступних цінностей, таких як повага, прибуток та безпека, тоді як інші цінності заперечуються. У своєму дослідженні з філософом Авраамом Капланом, Лассуелл наполягав на узгодженості теорії еліти з теорією демократії. У 1956 р. Міллс продемонстрував шляхом всебічного емпіричного, історичного та соціологічного аналізу, що влада США була в руках інтегрованої еліти, що складається з провідних осіб, які приймають рішення в політичній, військовій та економічній інституційній ієрархії. Висновки Міллса стали справжнім потрясінням для такої країни, як США, яка була твердо переконана представляти цінності радикального елітаризму – а також багато досліджень, підтверджених до того часу.

З 1950-х років в теорії еліти були домінуючими два різних підходи: елітарності та плюралізму. Перший уявляє владну еліту як унікальну та згуртовану, а владу – як сукупну, тобто це означає, що хтось (еліта) має владу, настільки, наскільки це не має хтось інший (маса). Останній визначає

владу як реляційну: вона змінюється залежно від контексту та претендентів. З цього плюралістичного погляду, владна еліта складається зі здатності досягати конкретних інтересів за наявності опозиції. Опозиція представлена наявністю кількох груп інтересів на політичній арені, які змінюються: їхня структура, склад та цілі дуже часто змінюються, що ускладнює стабілізацію міцної, стійкої ієрархії влади [64].

На сучасному етапі зарубіжні дослідники, розділяючи свою думку щодо визначення поняття еліта, виокремлюють такі підходи: ціннісний, структурно-функціональний та інституціональний. Прибічники першого підходу пояснюють існування еліти деякою «вищістю», перш за все інтелектуальною, моральною і т. д., одних людей над іншими. Прихильники структурно-функціонального підходу пояснюють існування еліти виключною важливістю функцій управління, що визначають винятковість ролі людей, які реалізують ці функції. Тісно пов'язаний зі структурно-функціональним інституціональний підхід до визначення еліти, поширений у сучасній західній соціології, трактує еліту як групу осіб, які займають керівні позиції у впливовіших соціальних інститутах – урядових, економічних, військових, культурних [77].

У магістерській роботі застосовано структурно-функціональний підхід до дослідження регіональних еліт, відповідно до якого регіональна еліта розглядається як неоднорідна структурна одиниця відповідно до своїх функціональних характеристик:

- владна еліта, яка складається з осіб, що обіймають провідні посади в органах державної влади і місцевого самоврядування в регіоні, що дає їй можливість впливати на процес прийняття владних рішень;

- це депутати законодавчого органу влади держави, які представляють регіон на державному рівні;

- особи, які формально не наділені владними повноваженнями, але прямо чи опосередковано впливають на прийняття політичних рішень, перебіг політичних подій;

- правляча еліта – особи, які беруть участь в управлінні регіоном;
- контреліта – особи, які мають характерні для еліти характеристики, але на даний час не мають доступу до керівних функцій через посадове становище, соціальний або матеріальний статус [31].

У сучасній Україні формування. Функціонування та трансформація регіональних політичних еліт має особливості, детермінованих соціально-економічними характеристиками регіонів, впливом бізнес структур, переважно ієрархічним підпорядкуванням [80].

Після 2014 р. відбувається процес трансформації як національної, так і більшою мірою регіональних еліт. На відміну від поняття, введеним до наукового обігу Парето – «циркуляція еліт», поняття трансформації є ширшим, включає радикальні перетворення усередині самої правлячою еліти при не обов'язковій заміні на «контреліти». Трансформація передбачає виходу на провідні позиції нового угруповання всередині правлячої еліти або іншого соціального прошарку, кардинальною зміною політичного курсу, зміною співвідношення різних угруповань всередині правлячої еліти, методом рекрутування нової еліти з допуском до її складу нових представників [105]

1.2 Ступінь вивченості та характеристика джерельної бази

Об'єктно-предметне поле, мета дослідження стосуються двох взаємопов'язаних в ньому проблем: регіональна еліта та процес розробки політики деокупації тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Отже, наше дослідження опиралось на наукову літературу, яку умовно можна розподілити на дві групи:

- сучасні розробки ролі політичної еліти, зокрема регіональної у суспільно-політичних процесах трансформаціях держави;
- дослідження, присвячені подіям російсько-української війни, зокрема сучасним стратегіям відновлення державного суверенітету України, сценаріям деокупації Донбасу.

Політичний дискурс України визначає великий суспільний запит щодо діяльності політичної еліти, це стосується як національної еліти, так і регіональної еліти. Саме регіональна політична еліта визначає вектор розвитку на локальному рівні, тому в останні роки, особливо в умовах розвитку реформи децентралізації, багато уваги дослідників прикуто до процесу формування та функціонування регіональної еліти. Ще одним важливим фактором є взаємозв'язок національної та регіональної еліти, можливість останньої просувати свої інтереси на державному рівні.

Роль регіональних еліт, зокрема Сходу України, актуалізується в умовах російсько-української війни, наявності тимчасово окупованих території та майбутнього процесу їх звільнення та встановлення конституційного ладу та територіальної цілісності.

Найбільше поширення в науковій літературі отримало визначення терміну «політична еліта», згідно з яким до політичної еліти належать особи, які приймають стратегічно важливі рішення в управлінні суспільством.

В Україні, виходячи з особливостей її історичного розвитку, традицій, низки проблем та суперечностей, що накопичилися впродовж довгого часу, сформувався власний набір чинників, які впливають на особливості формування правлячої політичної еліти. За часів незалежності українська еліта структурно, функціонально зазнала суттєвих змін та трансформацій.

Що ж стосується регіональної політичної еліти, тут постає питання, як саме визначається поняття «регіональної еліти». Наприклад, М. Токар розділяє регіональну еліту за двома характеристиками. Найперше, її можна розуміти як регіональну владну еліту, що складається з осіб, котрі обіймають основні посади в органах державної влади й місцевого самоврядування в регіоні й безпосередньо, так би мовити, за посадами, впливають на процес прийняття політичних рішень. До цієї когорти відносять і парламентарів, які представляють регіон на загальнодержавному рівні. Інше поняття – «регіональна політична еліта» – набагато ширше. Сюди включають осіб, які не тільки мають владні повноваження, а й представляють регіональну

партійну еліту, провідні громадські організації, ділову еліту. «Регіональна еліта» в цілому додає до цього переліку й представників інтелектуальної та культурно-просвітньої еліти [94].

Дослідниця Ю. Сокирка, вивчаючи регіональний фактор політичного процесу, пропонує структурування української регіональної політичної еліти за трьома критеріями: особистісним, інституційним та партійним. Особистісний критерій передбачає існування лідерів, навколо яких формуються відносно стійкі команди, групи, клани. У кожному регіоні є своя структура, що формувалася на основі особистих відносин, що прямо впливає на прийняття кадрових рішень. Інституційний критерій визначає структурування еліти за ознакою приналежності до тих або інших владних структур, між якими є свої протиріччя. Структурування регіональної еліти за партійною ознакою перебуває в прямій залежності від преференцій жителів даного регіону, від тієї електоральної культури, яка тут сформувалася. В більшості випадків місцеві політичні партії є зазвичай «філіалами» загальноукраїнських партій, які на місцях пасивно реалізують лінію партії, не виконуючи основної функції – рекрутування регіональної еліти в центральні органи управління [17].

Відмінною особливістю української регіональної еліти є те, що вона до часів каденції П. Порошенко приходила до влади в Києві за критерієм регіональної приналежності. Ця тенденція зберігалася, починаючи з часів Л. Кучми та В. Януковича, серед вищого владного керівництва спостерігалась особливість регіональної солідарності, що передбачала формування командної системи, виходячи з позиції поділу на «своїх» та «чужих». Крім того, між різними регіональними групами різних областей зберігалось латентне суперництво за можливість впливати на дії та рішення центральної влади. Домінантними були ті регіони, які мали більш потужні фінансові можливості розвивати економіку всієї держави, що обумовлювалось також й переважаючими можливостями формувати вищі владні структури. Але, наскільки можна відстежити, нерівномірний внесок різних регіонів у

функціонування економічної системи зазвичай призводить до того, що найвигідніший розподіл засобів виробництва можливий тільки за умови делегування відповідною регіональною групою найбільшої кількості своїх представників у найвищі органи влади [1].

Отже, поняття «регіональної еліти» можна тлумачити так – особи які представляють інтереси свого регіону у органах місцевого самоврядування та органах вищої влади, а також особи, що безпосередньо впливають на політичні процеси шляхом прийняття політичних рішень в своєму регіоні через взаємодію із громадами.

Спільні риси еліт на обох рівнях М. Головатий окреслив так, що і регіональній, і загальнонаціональній еліті України притаманна надто швидка трансформація за політичними уподобаннями й орієнтаціями. Саме тому особливо загальнонаціональна еліта виглядає надто строкатою, динамічною, а часто й абсолютно не прогнозовано переходить з одного політичного табору до іншого. Прикро і те, що демократичні сили в Україні за усі роки незалежності так, на жаль, і не спромоглися поставити загальнонаціональні інтереси вище партійних, поступитися політичними амбіціями на угоду національним інтересам [14].

Ще одним проблемним питанням в Україні є те, що між неоднорідною і часто некомпетентною у справах державного управління елітою, з одного боку, і громадянським суспільством, що народжується, з другого боку, на сьогодні немає стійкого механізму взаємодії і взаєморозуміння. Громадська думка, яка мала б являти собою четверту владу і справляти корегуючий вплив на систему державного управління та на дії політичної еліти при виробленні і прийнятті рішень владними структурами, останніми практично не враховується [1]. Така ж ситуація екстраполюється на регіональному рівні, коли місцева влада та політикум зовсім не сприймає заяви, пропозиції активних жителів та представників громадянського суспільства, що створює атмосферу недовіри до політиків на рівні громади.

Політична еліта – це така суспільно-активна група людей, яка продукує і послідовно відстоює певні світоглядні та ідеологічні цінності, має певну політичну мету і громадський проект її здійснення, широку підтримку в суспільстві, значна кількість прихильників, здатна їх організувати, підняти і повести на політичні акції, які впливають на рішення, що приймаються державою [103].

Інший український учений, Д. Коротков зазначає що головною ознакою політичної еліти України є безпрецедентна дифузія великого капіталу та політики. Це гальмує демократичну консолідацію суспільства в Україні. Головними акторами в політиці і надалі залишаються фінансово-політичні групи, які повністю монополізували економічні, політичні та адміністративні важелі дії. Це робить політичну еліту в сучасній Україні закритою, консервативною. Вона спромоглася максимально обмежити конкуренцію через вкладання владних ресурсів у формальні соціально-політичні інститути. Проаналізувавши стан та розвиток еліт в Україні, Д. Коротков дійшов висновку, що виборчий процес набув детермінуючого значення в державі. Саме через вибори громадянин може хоч якось вплинути на існуючу модель влади. Тому насамперед потрібні якісні зміни у виборчому законодавстві для поглиблення конкуренції у політичному просторі [37].

Так, професор Ф. Рудич дає таке трактування поняттю політичний клас: «Політичний клас являє собою вищі соціальні прошарки, які володіють атрибутами впливу, зосередили в своїх руках реальну владу або прагнуть до неї в основних (ідеологічній, політичній, економічній, зовнішньополітичній) сферах життєдіяльності держави. Це депутатський корпус парламенту, адміністративно-управлінська еліта, еліта судової влади, дипломатична і військова еліта, лідери політичних партій, громадських рухів, керівники впливових політологічних центрів, фондів, політичні технологи, політичні журналісти та коментатори» [85].

О. Корнієвський характеризує сучасну політичну еліту України як «негромадянську», що зумовлює нездатність цієї еліти ставити суспільні

інтереси вище приватних. Також він вказує на самоізоляцію політичної еліти від народу та його нагальних потреб, відсутність діалогу між владою та громадянським суспільством. Це і спричинило, на його думку, протистояння між народом і владою наприкінці 2013 року у Євромайдані. У суспільстві визрів запит на контроль над владною елітою та її підзвітність громадянам. Проте колишня опозиція здобувши з перемогою Революції Гідності владу, знову зачинила двері перед громадянським суспільством, закривши соціальні ліфти та дистанціювавшись від народу, розпочала гру за старими правилами [36].

Політичні трансформації в Україні кінця 1980-х – початку 1990-х років змінили суспільні структури, успадковані від соціалізму. Водночас виникли нові структури, спричинені зміною суспільної свідомості. Все це відбувалося в атмосфері відкликання комуністичних гасел та стратегій суспільного розвитку. Ідеологія незалежності, оновлення стала панувати в суспільному дискурсі. Поряд з демократизацією з'явилися нові канали артикуляції інтересів різних соціальних груп, а саме – політичні партії.

В результаті розпаду Радянського Союзу Україна стала незалежною державою еволюційним, а не революційним шляхом. Спочатку Українська держава була продовженням Української Радянської Соціалістичної Республіки не тільки з точки зору території та населення, а й її структур та функціонування політичних еліт. Незалежність стала несподіванкою, країна не була готова до цього в жодній сфері, також не вдалося досягти радикальних проривів у будь-якій сфері протягом 1990-х років. Нова держава була створена шляхом трансформації існуючих структур та процедур, спосіб створення держави означав відсутність альтернативи такому шляху. Проте процес змін йшов набагато повільніше і здійснювався з меншою рішучістю, ніж це було б можливо, якби була згода еліт та громадськості щодо необхідності радикального розриву з комунізмом.

У перші роки незалежності України всі проекти ринкових та демократичних реформ базувалися на спрощених уявленнях елітних груп про

ліберальні цінності, згідно з якими реформи посттоталітарного суспільства спрямовані лише на досягнення формальних рис політичної демократії та економічного процвітання. З думкою, що сутність вільної ринкової економіки полягає в домінуванні приватної власності, українські реформатори вважали швидку приватизацію їх основною метою. В результаті, спосіб інституційної трансформації системи власності виявився неприродним для системи перехідного суспільства. Усі проекти реформування державної політики залишили осторонь формування соціальних структур, які могли б забезпечити соціальну ефективність економіки вільного ринку. Цей «неолібералізм» свідчить про незадовільний рівень стратегічної культури елітних груп. Вищезазначені фактори призводять до руйнування здатності держави формувати та виконувати рішення в інтересах всього суспільства, замість інтересів адміністративних та бізнес-груп. Знищення спроможності держави сприяло утвердженню олігархічного капіталізму з певними рисами формальної демократія, корупція поширюється як форма підзаконного регулювання діяльності бізнесу та політичної еліти [111].

На початку трансформації українського суспільства головну роль відігравала координація в діяльності еліти. Але ця координація припинилася, як тільки досягнення незалежності вже не сприймалося з ейфорією, і Україна перейшла на наступний етап розвитку. Нове соціальне розшарування українського суспільства розвинулося в бурхливі 1990-ті роки, і в цей час виникла основна частина української політичної та економічної еліти. Зауважимо ще раз, що процес соціальної стратифікації та становлення еліти все ще триває, і він далекий від завершення. На нашу думку, українську еліту перехідного періоду слід назвати квазіелітою, оскільки її особливості, представлені для європейської аудиторії, абсолютно не відповідають українським реаліям. Українській еліті досі не вдалося здійснити складні та якісні соціально-економічні трансформації, пройти перевірку моральної та професійної зрілості тощо. І навіть більше, можна сказати, що всередині

української квазіеліти з'явився новий контраеліт, спрямований на досягнення і утримання влади. Той факт, що квазіеліта закрита, пояснюється небажанням ділитися повноваженнями, привілеями та джерелами збагачення тощо. Шляхи вертикальної мобільності та канали проникнення до елітних груп високого рангу залишаються закритими для людей з інших груп суспільства [111].

Сучасні дослідження регіональних еліт стосуються різних аспектів: історіографії та методології вивчення. Теоретичні засади формування політичної еліти, ефективність розвитку регіональної еліти окреслює у своїй роботі Д. Коваленко. Він зазначає, що на сучасному етапі розвиток регіональної політичної еліти залежить від змісту реформ, які проводить центральна влада. Також, географічний чинник варто враховувати при вивченні функціональних особливостей політичної еліти. Регіональний вимір зазнає значної трансформації, що в свою чергу відображається на посиленні соціально-політичних тенденцій [31].

М. Карамзіна, досліджуючи вітчизняну наукову думку про теорії еліт, зазначає, що українські дослідники багато увагу приділяють вивченню феномену політичної еліти, проте досі відсутній цілісний понятійно-категоріальний апарат. Осмислення еліт знаходиться ще в стадії розробки, тому є певна неузгодженість в науковій думці щодо визначення регіональної політичної еліти в Україні. М. Карамзіна у своїх роботах приділяє увагу питанням механізмів селекції та інституалізації політичної еліти. Т. Бевз вважає, що якісний склад регіональної еліти відображає ціннісні орієнтири, які еліти проєктують на суспільство. Також, Т. Бевз приділяє увагу ролі регіональної еліти у державотворчих процесах [79].

В. Яремчу аналізує процес формування регіональної політичної еліти крізь призму тенденцій та перетворень, що відбуваються в політичній системі України. Водночас він зазначає, що на формування еліти так само впливають регіональні соціокультурні чинники та особливості. Значною проблемою сучасної регіональної еліти є те, що попри збільшення каналів

рекрутування, значного якісного оновлення кадрового складу еліти не відбулося [107].

Принципи еліто творення на місцевому рівні розглядає у своїх роботах В. Рибалка. Він зазначає, що на сучасному етапі багато механізмів функціонування регіональних еліт залежить від змін на адміністративно-територіальному рівні, а саме за рахунок децентралізації. Кажучи про оновлення складу регіональних політичних еліт, В. Рибалка стверджує, що еліти істотно оновлюються за рахунок представників бізнесу та громадських організацій. Важливим фактором у функціонуванні регіональної еліти є комунікація з центральною владою, адже від їх лояльності залежить сталість регіональної еліти. Проте, регіональна еліта знаходиться під постійним тиском тих перетворень, що відбуваються на державному рівні та опосередковано впливають на регіони [80].

Підсумовуючи викладене, потрібно наголосити: жодне суспільство не може існувати без еліти, без грамотного управління, досвідчених фахівців у керуванні державними справами. Проте еліта, як національна, так і регіональна, має служити народові перш за все, не втрачаючи його довіри. Якщо зможе знайти спільну мову правлячий клас на всіх рівнях держави – стане реальною консолідація усього суспільства, що є таким необхідним уже сьогодні. За такого положення речей стане можливим поява і конкретизація шляхів подальшого розвитку нашої держави, які має транслювати політична еліта.

Серед досліджень, які присвячені перебігу російсько-української війни та в яких піднімаються питання стратегій, сценаріїв, механізмів відновлення державного суверенітету слід відзначити роботу Г. Перепелиці «Росія: війна в умовах співіснування», у якій він аналізує російсько-українські відносини, їх конфліктогенність та описує ті чинники, які стали важелями для початку конфлікту. Г. Перепелиця розкидає еволюцію російсько-українського конфлікту, описує особливості гібридної війни Росії та конфлікт з точки зору геополітики [67].

Передумови конфлікту також описує В. Горбулін, розглядаючи внутрішні каталізатори російської агресії. Він підкреслює, що війна Росії з Україною має гібридний характер, це є феноменом системи міжнародної безпеки. Гібридна війна проти України почалась ще задовго до подій 2014 року, тоді ця агресія проявлялась у торгівельних війнах, здійснювався економічний та інформаційний тиск на країну. Активна фаза гібридної війни почалась саме у період найбільшої слабкості державної влади. Тому всі відповіді на збройну агресію Росії розроблялись вже під час активних бойових дій. Саме тому головним елементом у протидії агресії є розбиток сектору безпеки та оборони як фундаменту української безпеки [86].

Російсько-українську війну в системі міжнародних відносин досліджує О. Власюк. Він підкреслює, що збройний конфлікт вже перетворився на оборонну війну. Наразі для України важливо вироблення власного досвіду, осмислення соціально-політичної ситуації, що в подальшому дозволить створити власну стратегію розвитку. Україна має продовжувати свою історичну еволюцію держави та суспільства, притому, долаючи протистояння агресії та імперіалізму Російської Федерації [13].

Визначення «гібридної війни» Є. Магда трактує наступним чином: це прагнення однієї держави нав'язати іншій (іншим) свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру і без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права. Магда характеризує та описує причини гібридної війни проти України, він зауважує, що для Кремля це не просто війна з Україною, це війна зі всім Західним світом. Є. Магда виділяє два головних чинника, що спонукали розв'язати війну саме на території України, перший це розміри країни та спільний кордон, а другий це не реформована політична система [47].

Окремо слід відзначити аналітичні доповіді, які безпосередньо стосуються актуального стану перебігу війни на Сході України, проблем врегулювання та деокупації: «Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання», підготовлена великим авторським колективом за підтримки

МЗС Нідерландів. У роботі висвітлюються динаміка подій на Сході України, дії української влади, а також перспективи врегулювання.

В роботі «Переосмислення деокупаційної політики України в рамках гібридної війни Росії проти України», матеріал якої підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», окреслюються основні пріоритети міжнародних партнерів України у питання підтримки обороноздатності та протистояння з Росією. Також увагу приділено аналізу вже існуючих планів деокупації, які акумулюються в середовищі українських експертів.

Велика кількість аналітичних досліджень демонструє великий інтерес до питань війни на Сході України, багато цих досліджень випускаються за підтримки іноземних донорів. Ці аналітичні доповіді одночасно можуть виступати емпіричною базою дослідження. Адже в них вміщені результати соціологічних опитувань, інтерв'ю, статистичні дані.

Російсько-українська війна на Сході України вже має широке представлення серед наукових досліджень. Це стосується, як пошуку причин та чинників, які призвели до ескалації конфлікту, так і пошуку можливих сценаріїв деокупації, враховуючи міжнародний досвід. Незважаючи на велику увагу до проблем відновлення державного суверенітету України та процесам трансформації сучасної політичної еліти України, їх об'єднання в єдиному об'єктно-предметному полі не знайшло свого відображення в сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідженнях, що й становить новизну магістерської роботи.

РОЗДІЛ II

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ ЗА УМОВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2021 рр.)

2.1. Відновлення державного суверенітету України як чинник трансформації національної політичної еліти

Політична еліта визначає політичний дискурс країни, саме еліта виступає провідником між прийняттям рішень на вищому рівні та суспільством. Проте, на політичну еліту лягає й уся відповідальність в часи викликів. Після Революції гідності, тимчасової окупації Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей, потрібно було повністю переорієнтувати геополітичний вектор зі Сходу на Захід, швидкими темпами впроваджувати реформи, рятувати економіку, посилювати безпеку та обороноздатність країни. Обставини політичної турбулентності й агресії з боку Росії вимагають від національної еліти України критичних дій, які не задля кар'єри, а задля блага країни прийматимуть вчасні рішення й ламатимуть управлінські трафарети [64].

Політика України з розв'язання російсько-українського збройного конфлікту, деокупації та реінтеграції окупованих територій має складатися з комплексу взаємопов'язаних, узгоджених і скоординованих заходів дипломатичного, військового, економічного та гуманітарного характеру, спрямованих на відновлення суверенітету, територіальної цілісності України та адекватне покарання агресора. Актуальним залишається питання отримання належних зовнішніх гарантій безпеки [45].

Після втечі В. Януковича у лютому 2014 році, виконуючим обов'язки Президента став Олександр Турчинов. У зв'язку із захопленням адміністративних будівель у Донецьку, Луганську та Харкові, в. о. Президента Турчинов заявив про створення антикризового штабу, а для «зупинення розгулу тероризму, організованого російськими спецслужбами у східних регіонах України», Рада національної безпеки та оборони розпочинає

широкомасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України.

17 квітня 2014 року тогочасний Міністр закордонних справ України Андрій Дешиця вів переговори з Джоном Керрі, Кетрін Ештон та Сергієм Лавровим на чотирикутній зустрічі в Женеві, намагаючись знайти дипломатичне вирішення конфлікту в Україні. Результат Женевської заяви про Україну мав покласти початок деескалації конфлікту. Однак Росія неодноразово порушувала свої зобов'язання за Женевською угодою, згідно з офіційними заявами лідерів ЄС та США. Через тиждень після спільної Женевської заяви Державний секретар США Джон Керрі звинуватив президента Росії в порушенні Женевських зобов'язань, організувавши збройний опір на сході України [34].

Незважаючи на конфлікт на Сході України, була гостра потреба у оновленні політичних еліт, тому протягом 2014 року відбулося дві загальнонаціональні виборчі кампанії – позачергові вибори Президента України та Верховної Ради України. Президентські вибори відбулися 25 травня 2014 року. Уперше після 1991р. вибори пройшли в один тур, де їх переможець П. Порошенко отримав майже 55% голосів. Результатом виборів значною мірою стали прагнення суспільства до якнайшвидшої стабілізації влади [76].

За партійними списками виборчий бар'єр подолали шість партій: з них п'ять – представляли нову владу – Блок Петра Порошенка, «Народний фронт», Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Батьківщина», одна – попередню «Опозиційний блок».

Риторика нових політичних сил стосовно вирішення проблеми конфлікту на Сході, була зазначена у їхніх передвиборчих програмах. Так, у Блоці Петра Порошенка говорилось про політичну та дипломатичну боротьбу за повернення тимчасово окупованих територій і збереження територіальної цілісності України.

«Народний фронт» виступав за відновлення територіальної цілісності України, встановлення контролю над державним кордоном, оновлення Стратегії національної безпеки України, ухвалення нової Воєнної доктрини, в якій Росія буде чітко визначена державою-агресором [34].

Стратегія, яку зазначали у ВО «Батьківщина» полягала у повернення до «жневського» формату переговорів з Росією. Заявлялось про запровадження власних санкції проти Росії, визнання її країною-агресором і спонсором тероризму, «ДНР», «ЛНР» – терористичними організаціями.

«Опозиційний блок» виступав за активізацію переговорів з Росією за посередництва держав ЄС, США та інших країн з метою створення сталих умов для миру на сході України.

Обіймаючи посаду Президента, Порошенко став відігравати одну з ключових ролей в деокупації Донбасу, обираючи курс дій на державному рівні. Одним з передвибірчих гасел П. Порошенка було «закінчити АТО за два тижні». На жаль, цього не сталося внаслідок низки причин: низька обороноздатність української армії на той час, вторгнення регулярної російської армії у серпні 2014 року, некомпетентність військового керівництва [63].

Внаслідок того, що мирний план врегулювання конфлікту провалився, Порошенко обрав іншу стратегію – це підняття питання порушення суверенітету України на міжнародній арені, створення кола міжнародних «друзів» задля здійснення санаційного та політичного тиску на РФ. Порошенко намагався створити міжнародну коаліцію задля підтримки відновлення територіальної цілісності України, тому встановлював тісні міжнародні зв'язки з ЄС, НАТО та США [106].

На той час Прем'єр-міністр А. Яценюк також стояв на засадах створення коаліції держав, які б виступали за підтримку територіальної цілісності України: «Метою санкцій ЄС є змусити Росію повернутися за стіл переговорів і виконувати свої міжнародні зобов'язання», - заявляв Яценюк. Замість цього «Росія продовжує постачати зброю і бойовиків, щоб

забезпечити ескалацію ситуації у Східній Україні. Росія несе відповідальність за протистояння і терористичні атаки. Тому, що Росія творить в Україні, ми повинні рішуче і спільно протистояти. Метою санкцій ЄС є змусити Росію повернутися за стіл переговорів і виконувати свої міжнародні зобов'язання» [27].

Захід підтримував зовнішньополітичні цілі України і надав певну підтримку. Санкції сповільнили, але не припинили агресію Путіна в Україні. Наприклад, у серпні 2014 Петро Порошенко прибув до Вашингтону отримати термінову допомогу в найнебезпечніший момент в історії незалежної України. Порошенко просив Барака Обаму прийняти рішення, що принаймні будуть відповідати санкціям ЄС, що дозволить встановити новий раунд санкцій, який повинен бути введений негайно у відповідь на чергову кремлівську провокацію.

У результаті, колективний Захід пригрозив Росії посилити економічні санкції, маховик яких було запущено раніше. Тому РФ сіла за стіл переговорів. Кремль сподівався зняти частину санкцій, а також показати себе миротворцем і зберегти власний вплив на внутрішньополітичні процеси в Україні. Внаслідок цього, 5 вересня 2014 року у Мінську відбулись переговори, де було укладено Мінські угоди. Мета угоди - досягти припинення бойових дій на сході України. Протокол підписали представники ОБСЄ, України, Росії та самопроголошених «ДНР» і «ЛНР». У ніч на 20 вересня 2014 року в Мінську був ухвалений меморандум про припинення вогню, зупинці на поточній лінії зіткнення і встановлення 30-кілометрової зони безпеки в Україні. Протокол нагадує попередні пропозиції Порошенка (мирний план у 15 пунктів, оголошений 20 червня 2014 року), але складений на підставі того, що «представники» «ДНР» та «ЛНР» є легітимними [52].

Незважаючи на інтенсивні дипломатичні зусилля політичної еліти України, Мінський пакет заходів не був виконаний до кінця 2015 року, як було заплановано, оскільки сторони не змогли домовитись про послідовність політичних та військових заходів. Основними суперечками були терміни

проведення виборів, статус спірних районів в межах української держави та умови повернення повного контролю російського кордону до Києва.

12 лютого 2015 року Президент України Петро Порошенко в умовах оточення українських військ озброєними бойовиками, керованими Кремлем, вимушений був прийняти угоду про «Мінськ-2». Більше того, щоб ефективно боротися з російською агресією, президенту Порошенку потрібна підтримка як США, так і основних європейських держав. Його рішення прийняти припинення вогню безумовно оцінили канцлер Меркель і президент Олланд [52]. 18 лютого 2015 року під час відходу українських військ з Дебальцеве під сильним вогнем бойовиків Президент Порошенко спілкується по телефону з лідерами формату «Нормандія» (Франція, Німеччина, Росія та Україна), закликаючи їх не «робити вигляд, що те, що сталося на Дебальцевому, було частиною Мінської угоди».

Тогочасні політичні сили України мали суттєві відмінності у ставленні до врегулювання конфлікту на Донбасі. Правлячі політичні партії демонстрували нечітке бачення того, як має бути реінтегрована неконтрольована частина Донбасу, уникаючи рішучих кроків у цій галузі, побоюючись політичної дестабілізації та дострокових парламентських виборів. У той же час опозиційні та непарламентські сили мали більше можливостей для маневру та активніше просували свої пропозиції щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу [34].

У листопаді 2018 року стався інцидент у Керченській протоці. Як відповідь на черговий виклик від Росії, Президент Порошенко призначив засідання воєнного кабінету та РНБО. За його підсумками, Порошенко запропонував Верховній Раді протягом двох днів ухвалити рішення про введення воєнного стану. У своєму інтерв'ю Петро Порошенко наголосив, що Росія вперше атакувала відкрито під своїм прапором, не ховаючись за спинами бойовиків. І саме це, на його переконання, підпадає під визначення військової агресії у резолюції ГА ООН №3314 і вимагає відповіді з боку України [106].

Україну майже п'ять років очолював президент Порошенко. Він прагнув виграти війну, але також використовував конфлікти з Росією як спосіб забезпечити підтримку Заходу і зберегти країну разом. Порошенко не зміг вирішити глибокі проблеми корупції та економічної стагнації. На президентських виборах у квітні 2019 року його переконливо переміг Володимир Зеленський, молодий і популярний телевізійний актор, який не мав політичного досвіду.

Наслідки президентських виборів у березні та квітні 2019 року щодо імплементації Мінських угод та майбутнього мирного процесу залишаються незрозумілими. Важливо розуміти, під якими гаслами виступали кандидати в Президенти, які позиції вони відстоювали у своїх виборчих програмах стосовно розв'язання конфлікту на Сході України.

Порошенко зосередив свою виборчу кампанію на політиці ідентичності під гаслом «Армія, мова, віра» - з обмеженим успіхом, як показали його результати в першому турі. Його президентська програма – набір загальних і переважно формальних тез: «Мир – це повне відновлення територіальної цілісності, суверенітету і незалежності України. Мир – це беззаперечне визнання Москвою нашого права йти своїм шляхом». Набагато більше значення і змісту Порошенко надавав демонстрації своїх досягнень із точки зору змінення армії та стримування російської агресії. Це вочевидь його сильна сторона, яку він активно використав і в програмі, й у виборчій агітації.

Програмі Юлії Тимошенко, яка торкається важливих питань у частині «війни та миру» бракувало переконливості та оригінальності. Вона пропонувала шляхом дипломатії «йти у наступ і домагатися колективних заходів з примусу агресора до миру і повернення Криму та Донбасу» та «відновлення миру відповідно до Будапештського Меморандуму». Але це по суті лише повторення тези Порошенка про «військово-дипломатичний шлях» досягнення миру і повернення окупованих територій [61].

Програма Анатолія Гриценка дуже подібна на програму Володимира Зеленського у частині, що стосується конфлікту на Донбасі. Екс-міністр оборони просто обіцяв повернути окуповані території протягом одного президентського строку «дипломатичними, військовими, економічними, санкційними засобами спільно із зарубіжними партнерами». В ефірах національних телеканалів Гриценко волів утримуватися від обговорення теми майбутнього Донбасу, віддаючи перевагу звинуваченням нинішнього президента в особистій вигоді від продовження війни й «торгівлі на крові» [26].

На відміну від інших кандидатів, Олег Ляшко ставив на перше місце соціально-економічні питання, які турбують мешканців Донбасу. У притаманній для нього стилістиці кандидат звертався до почуттів потенційних виборців. Олег Ляшко брав на себе відповідальність за «перемогу на війні». Проте обіцяв здобути «перемогу» шляхом, який може знайти відгук саме серед мешканців Донбасу: «Перемогти у війні ми зможемо лише тоді, коли матимемо сильну економіку».

Юрій Бойко у своїй програмі поєднував обіцянки досягнення миру з виправленням економічного становища. Акцент робився на веденні прямих переговорів із сепаратистами та поверненні до нейтрального статусу. Окрім того просувалась ідея «економічної самостійності регіонів», яку теж можна витлумачити як розширення повноважень місцевої влади і децентралізацію, що користується підтримкою багатьох мешканців Донбасу. Бойко наголошував на тому, що будуть «прямі переговори із посередництвом і надійними гарантіями від Росії та США» та треба вести переговори із сепаратистами, оскільки «це наша територія, це наші люди».

Зеленський пообіцяв ліквідувати корупцію, модернізувати та реформувати суспільство та, як пріоритет – припинити війну шляхом діалогу з Росією. У програмі цього кандидата Донбас згадувався опосередковано. Зеленський обіцяв «поставити питання» перед ЄС і державами, які підписали Будапештський меморандум щодо підтримки України. Опитування

громадської думки вказували на те, що люди «втомилися від війни». Володимир Зеленський залишався з нечіткою позицією щодо Донбасу та майбутніх відносин з Росією протягом більшої частини виборчої кампанії. Незадовго до другого раунду він заявив про намір продовжувати працювати над виконанням Мінських угод, але заявив, що Мінський процес слід переглянути. За словами В. Зеленського, Києву потрібно брати більш активний та всеосяжний підхід до громадян, які постраждали від конфлікту на Сході, зокрема виплачуючи пенсії тим, хто має право в регіоні конфлікту [61].

Під час виборчого циклу 2019 року Володимир Зеленський позиціонував себе як «президента миру», який буде вести переговори з Володимиром Путіним та реінтегрувати Донбас. Використання миротворчої риторики під час політичного змагання дозволило Зеленському перемогти на президентських виборах і сформувати монобільшість «Слуги народу» в парламенті. Президент Зеленський постійно наголошує, що він, насамперед, хоче зменшити страждання людей у ОРДЛО та врятувати життя кожного військового та цивільного на Донбасі. Другим пріоритетним завданням Президент бачить у боротьбі за розум і менталітет українців, які живуть у ОРДЛО. З цією метою уряд Зеленського планує запуснути інформаційне мовлення на непідконтрольних територіях Донбасу та Криму, щоб боротися за «уми людей», доносити інформацію про Україну та протидіяти російській пропаганді.

Початок каденції нового Президента України В. Зеленського та позачергові парламентські вибори повернули питання конфлікту з Росією та перспективи реінтеграції тимчасово окупованих територій до політичного порядку денного та інформаційного простору. Цьому сприяла, по-перше, риторика новообраного Президента та його політичної сили про орієнтацію на досягнення миру і завершення конфлікту. Зокрема, ініціатива з розведенням військ у Станиці Луганській та спроби розпочати ремонт пішохідного мосту там само. По-друге, суспільний запит та очікування від

шостого гаранта Конституції. Так, згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг», у червні 2019 р. найбільш поширеним очікуванням від першочергових дій нового Президента було припинення вогню на Донбасі – такі сподівання мали 50% населення. Умовний «мир», який можна вважати однією з центральних тем нової влади, відіграв та відіграє роль своєрідного об'єднавчого фактору, оскільки спирається на «середнє значення» в громадській думці: загальну орієнтацію суспільства на політико-дипломатичний, а не воєнний шлях розв'язання конфлікту з Росією [98].

Для розуміння позицій, які відстоюють правлячі партії стосовно деокупації Донбасу, слід розглянути їхні передвиборчі програми. Позиція «Слуги народу» є дещо розмитою, що передбачає лише «супровід ініціатив Президента, спрямованих на відновлення територіальної цілісності та державного суверенітету України». Також в програмі зазначено про створення системи інформаційної реінтеграції мешканців окупованих територій в Україну.

Майже всі партії, що пройшли до Парламенту, декларують у своїх програмах намір відстоювати територіальну цілісність України. Виняток становить «ОПЗЖ», яка пропонує російський сценарій вирішення конфлікту на Донбасі, що включає в себе прямі переговори з проросійськими бойовиками, амністію для них, надання Донбасу автономії тощо. Вони навіть окреслюють свої можливі першочергові кроки: забезпечення прямих перемовин у чотирикутнику Київ-Донецьк-Луганськ-Москва; припинення економічної блокади Донбасу; надання автономного статусу Донбасу як невід'ємній складовій частині України шляхом внесення змін до Конституції та законів України; прийняття закону про амністію, закону про вибори та закону про вільну економічну зону на Донбасі [34].

«Європейська Солідарність» декларує намір привертати увагу світу до Криму і Донбасу, зберігати даність міжнародної коаліції проти Росії, сприяти посиленню санкційного тиску і притягненню Росії до відповідальності. Також у програмі згадується введення миротворців ООН на всю територію

окупованого Росією Донбасу. Вони окреслюють свій політичний підхід наступним чином: «Ми створили потужну міжнародну коаліцію, яка застосувала проти російського агресора широкий спектр санкцій. Ця єдність має бути збережена, а санкційний тиск – посилений. Працюватимемо, щоб увага світу була звернена до Криму та Донбасу, а Росія несла відповідальність за свої злочини».

Слід відзначити, що «Батьківщина», крім декларації відновлення територіальної цілісності та суверенітету України як свого головного пріоритету, наполягає також на розгляді питань окупованого Донбасу та анексованого Криму в єдиному пакеті. Окрім Мінського процесу і Нормандського формату, «Батьківщина» пропонує започаткувати переговори за формулою Будапешт+, залучивши до процесу врегулювання такі держави як США та Велику Британію [65].

Досить детально розкриває свою позицію щодо конфлікту з Росією «Голос»: категорична відмова від будь-яких планів, що передбачатимуть перебування в органах влади чи місцевого самоврядування представників терористичних груп, керованих Кремлем, непоступливість у питаннях суверенітету і державної належності Криму. Кінцевою метою в «Голосі» вважають «повернення наших територій та перемогу у війні за право України на самовизначення». Окремим пунктом виступає питання внутрішньо переміщених осіб, в «Голосі» зазначають, що ВПО – це наші люди, наш потенціал розвитку країни та повернення захоплених територій. Внутрішньо переміщеним особам і громадянам України, що вимушені проживати на окупованих територіях, буде приділено належну увагу.

Президентська фракція «Слуга народу» є дуже неоднорідною та строкатою політичною силою. Вона поєднує щонайменше п'ять різних політичних та олігархічних груп з різним баченням щодо Донбасу. Різні депутати від «Слуги народу» пропагують протилежні тези: від інтеграції територій на основі особливого статусу та реалізації Комплексу заходів щодо імплементації Мінських домовленостей до припинення переговорів,

будівництва «Стіни» та продовження блокади ОРДЛО. Наприклад, група депутатів, орієнтована на Авакова, займає найбільш радикальну позицію щодо Донбасу. Група олігарха Коломойського завжди проти всього; вони просто саботує всі процеси та ініціативи Зеленського, не звертаючись до ідеології та рішень фракції. Найбільша група «Квартал» підтримує Зеленського. Це монолітна сила (близько 160 депутатів), на яку Президент може покластися. Депутати на чолі з олігархом Віктором Пінчуком займають прагматичну позицію щодо Донбасу. Пінчук є прихильником миру на Донбасі за будь-яких умов. Решта групи депутатів-мажоритарників від «Слуги народу» не демонструють своїх позицій і, ймовірно, підтримають пропозиції Зеленського, якщо в обмін отримають політичні та економічні преференції.

У грудні 2019 року Зеленський і Путін зустрілися разом з канцлером Німеччини Ангелою Меркель та президентом Франції Еммануелем Макроном на першій зустрічі лідерів Нормандської четвірки з 2016 року, на якій намагались покласти край смертельному становищу та припинити війну між Росією та Україною на Донбасі. Це була перша віч-на-віч зустріч Зеленського з Путіним. Передбачалося, що Нормандський саміт в Парижі не досягне прориву в мирних переговорах. Це перший саміт, в якому брали участь національні лідери за понад три роки, мав важливе значення. Саміт ще раз звернув увагу на війну та постраждалих на Донбасі. З перспективою подальшого виведення військових, широкого обміну полоненими та нових переїздів по лінії контакту наголошувалося на шанс зменшити бойові дії та покращити гуманітарну ситуацію [48].

Учасники зустрічі також розглядали більш спірні питання, пов'язані з політичним врегулюванням конфлікту. Сторони висловили «зацікавленість» у подальшому правовому розвитку спеціального статусу для недержавних територій. Четверо лідерів також заявили, що вважають за необхідне включити в українське законодавство так звану формулу Штайнмайера, пропозицію щодо встановлення певної послідовності проведення місцевих

виборів під контролем Росії та надання спеціального статусу неурядовим органам. Відповідно до формули, особливий статус має набути чинності на тимчасовій основі після завершення місцевих виборів. Якщо міжнародні спостерігачі приходять до висновку, що вибори проходили відповідно до міжнародних стандартів та законодавства України, особливий статус повинен стати постійним.

Таким чином, Паризька зустріч, можливо, була успішною для спроб Зеленського заспокоїти конфлікт та посилення підтримки Заходу для миру та розвитку в Україні, тим більш що Меркель та Макрон також чинили тиск на Путіна на конференції. Зеленський буде наполягати на умовах, які Росія визнає неприйнятними для того, щоб вибори ніколи не відбувалися. Також малоймовірно, щоб український парламент надав регіонам достатній вплив на українську внутрішню, а точніше зовнішню політику, щоб задовольнити Росію. Результатом, ймовірно, стане статус-кво та ще один «заморожений конфлікт», а не відкритий. Разом з тим, порушення режиму тиші з боку підконтрольних Росії формувань продовжуються, а отже продовжують гинути українські військові.

Отже, успіх перших спроб Президента України В. Зеленського з виконання передвиборчих обіцянок був доволі неоднозначним: ситуація принципово не змінилася ані в зоні конфлікту, ані з точки зору перспектив його врегулювання, не призвели до зменшення числа жертв з боку України та не наблизили конфлікт до врегулювання. Більш того, Україна взяла додаткові або підтвердила існуючі зобов'язання за Мінськими домовленостями, які нав'язані силою у 2014-2015 роках і фактично є російським планом знищення України.

Помітною проблемою є брак комунікації нової влади з громадськістю. Деякі важливі кроки і рішення влади мали непрозорий характер. Зокрема йдеться про ухвалення українською стороною «формули Штайнмайера», а також невизначеність і різне тлумачення так званої «формули Зеленського» з врегулювання конфлікту на Донбасі, що викликало громадські протести і

спільну заяву трьох опозиційних фракцій; непрозорі, раптові зміни та перестановки у складі української частини Тристоронньої контактної групи в Мінську. Бракувало публічності й в діях президентської команди на американському напрямі.

Оцінюючи в цілому ситуацію у відносинах Києва та Москви, слід зазначити, що нині немає вагомих підстав говорити про мінімізацію російсько-українського конфлікту. Росія продовжує воєнну, політичну, економічну, енергетичну, інформаційну агресію проти України. Тривають бойові дії низької інтенсивності на Донбасі, зусилля міжнародної дипломатії щодо зупинення війни на Сході України залишаються безрезультатними.

Загальна ситуація у сфері національної безпеки, станом на кінець 2019 року, принципово не змінилася, порівняно з попереднім роком. У цьому є одночасно і позитив, і негатив. Однак, відсутність реального прогресу у врегулюванні російсько-українського конфлікту залишається найбільшою загрозою для безпеки країни та, насамперед, для мільйонів громадян, які проживають на окупованих територіях і в безпосередній близькості до зони конфлікту [78].

Президент Зеленський прагнув активізувати процес відносно спокійного врегулювання конфлікту на сході України. Залишається зрозуміти, чи можуть його зусилля закласти основу для дискусії з більш складних питань, включаючи виведення російських сил та правовий статус підконтрольних Росії територій.

У березні 2020 року Україна опинилась в стані карантину, внаслідок епідемії коронавірусу. Такий стан значно вплинув на всі внутрішньополітичні процеси, включно із конфліктом на Сході України. Президент Володимир Зеленський закликав пам'ятати, що крім боротьби з епідемією коронавірусу Україна веде постійну війну з агресором на Сході. Пряма мова: «Щодня більшість новин присвячена коронавірусу та цифрам захворілих громадян. Але ми не маємо забувати, що окрім боротьби з невидимим ворогом, у нас іде війна на Сході. За минулий тиждень в зоні

проведення Операції об'єднаних сил, на жаль, загинуло двоє наших бійців та восьмеро отримали поранення» [55].

У липні 2020 року за результатами зустрічі Тресторонньої контактної групи (Україна, Росія, ОБСЄ), було прийнято рішення про запровадження повного та всеосяжного припинення вогню на лінії розмежування з 27 липня. Проте, бойовики все одно періодично відкривають вогонь по українських позиціях.

Подальші кроки щодо врегулювання ситуації В. Зеленський озвучив, виступаючи на загальних дебатах 75-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. «Наступними кроками на цьому шляху мають стати: виведення незаконних збройних формувань і озброєнь з окупованих територій, повернення контролю над державним кордоном і, врешті-решт, відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаних кордонів», – сказав Президент [11].

Таким чином, нескоординовані дії політичної еліти на початку загострення не сприяли вирішенню конфлікту на початковій стадії. Військове втручання Росії наприкінці літа 2014 року призвело до того, що українські політичні еліти були вимушені перейти від стратегії військової деокупації до методів дипломатії. Кардинальне перезавантаження влади за результатами виборів 2019 року породило високі суспільні очікування та, водночас, занепокоєння стосовно способів і спроможності реалізації задекларованих цілей. Неупереджений аналіз, зосереджений, у першу чергу, на періоді діяльності нової влади, покликаний не лише дати попередні оцінки, але й, насамперед, сформулювати краще уявлення стосовно майбутніх кроків, а також можливих сценаріїв розвитку ситуації у сфері національної безпеки.

2.2. Трансформація регіональної політичної еліти після Революції гідності та під час російсько-української війни

Після здобуття незалежності в Україні виокремлюється новий соціальний прошарок – політична еліта, адже раніше громадянам Української

РСР поняття «еліта» українцям була відома лише так звана «номенклатура», тому останні десятиліття в науковому середовищі активно досліджується проблематика української політичної еліти. Такий інтерес обумовлений тим, що суспільство завжди поділяється на тих, ким управляють і тих, хто управляє. На політичну еліту, яку вважають привілейованим класом, суспільство покладає відповідальність прийняття політичних рішень та визначення вектору політичного курсу країни.

Роль правлячої політичної еліти надзвичайно важлива в будь-якій державі й особливо актуалізується на етапах становлення або трансформації. Найбільше поширення в науковій літературі отримало визначення терміну «політична еліта», згідно з яким до політичної еліти належать особи, які приймають стратегічно важливі рішення в управлінні суспільством.

В Україні, виходячи з особливостей її історичного розвитку, традицій, низки проблем та суперечностей, що накопичилися впродовж довгого часу, сформувався власний набір чинників, які вказують на особливості правлячої політичної еліти. Етапи формування політичної еліти України є специфічними, з огляду на досвід інших країн [14].

Таким чином, зміни на національному рівні створили певні структурні обмеження для місцевих еліт. Точніше, ці зміни змусили еліти координуватися навколо різних покровителів, щоб досягти кількох цілей: зберегти владу, зберегти свої активи та забезпечити ресурси як для регіону, так і для себе. Це було не єдиним обмеженням для цих еліт. З огляду на стабільний характер формальних відносин центр-периферія, на регіональному рівні, чи переросте регіон у концентрований чи розсіяний патронажний тип регіону, значною мірою залежало від характеру його політичної економії.

Ситуація в Україні ускладнювалась ще й тим, що між неоднорідною і часто некомпетентною у справах державного управління елітою, з одного боку, і знов народженим громадянським суспільством, з іншого, не було взаємодії і взаєморозуміння. Громадська думка, яка мала б являти собою

четверту владу і справляти коригуючий вплив на систему державного управління та на дії політичної еліти при виробленні і прийнятті рішень владними структурами, останніми практично не враховується, відсутня комунікація з громадськістю призвели до незадоволення й недовіри до влади.

Крім того політичній еліті України притаманна надто швидка трансформація за політичними уподобаннями і орієнтаціями. Еліта абсолютно не прогнозовано переходить з одного політичного табору до іншого. Демократичні сили в Україні за всі роки незалежності так, на жаль, і не спромоглися поставити загальнонаціональні інтереси вище партійних, поступитися політичними амбіціями на догоду національному інтересу [17].

Не менш важливу роль в суспільстві відіграє регіональна політична еліта, що є флагманом у представленні інтересів свого регіону. Саме регіональна політична еліта визначає напрямки розвитку на локальному рівні, тому в останні роки, особливо в умовах розвитку реформи децентралізації, багато уваги дослідників прикуто до процесу формування та функціонування регіональної еліти. Ще одним важливим фактором є взаємозв'язок національної та регіональної еліти, можливість останньої просувати свої інтереси на державному рівні.

Сучасна роль регіональних еліт, зокрема Сходу України, актуалізується в умовах російсько-української війни, наявності тимчасово окупованих територій та майбутнього процесу їх звільнення, відновлення територіальної цілісності України та встановлення конституційного ладу.

У науковому середовищі поняття «регіональна політична еліта» має доволі багато визначень, наприклад, І. Ворчакова визначає регіональну еліту як «провідну соціальну групу, що може вирішувати політичні регіональні питання у межах певної адміністративно-територіальної одиниці, а також лобіювати інтереси регіону на загальнонаціональному рівні» [14].

М. Токар виокремлює регіональну еліту за двома характеристиками. Найперше, її можна розуміти як регіональну владну еліту, що складається з осіб, котрі обіймають основні посади в органах державної влади й місцевого

самоврядування в регіоні й безпосередньо, за посадами, впливають на процес прийняття політичних рішень. До цієї когорти відносять і парламентарів, які представляють регіон на загальнодержавному рівні. Інше поняття – «регіональна політична еліта» – набагато ширше. До нього включають осіб, які не тільки мають владні повноваження, а й представляють регіональну партійну еліту, провідні громадські організації, ділову еліту. «Регіональна еліта» в цілому додає до цього переліку й представників інтелектуальної та культурно-просвітньої еліти [94]. На нашу думку, таке широке тлумачення «регіональної еліти» є цілком справедливим, адже громадські діячі, бізнесмени, інтелігенція, по-перше, лобіюють інтереси регіону зокрема через близьке оточення з представників регіональної політичної еліти, а, по-друге, можуть самі увійти до складу політичної еліти під час чергових виборів.

У межах даного дослідження нас цікавить «регіональна політична еліта» у якості осіб, які представляють інтереси свого регіону у органах місцевого самоврядування та органах вищої влади, а також особи, що безпосередньо впливають на політичні процеси шляхом прийняття політичних рішень в своєму регіоні через взаємодію із громадами.

Якщо розглядати етапи формування регіональної еліти в перші десятиліття від часів незалежності України, то варто враховувати, що за цей час еліта постійно трансформувалася, змінювалася, до її складу входили представники різних прошарків населення, зокрема квазіеліта. Дослідник М. Токар розділяє цей процес на 4 етапи: 1989-1994 рр., 1995-1998 рр., 1998-2003 рр. та 2003-2009 рр. Саме перші місцеві вибори у березні 1990 року стали плацдармом для формування нової політичної еліти, коли роль регіону отримала новий статус у владній вертикалі. В кризові моменти, які на початку 1990-х років переживала Україна, регіональна поляризація набула найбільшого піку. Тоді вперше за довгі роки був зроблений перший крок до децентралізації і місцевого самоврядування отримало низку нових повноважень, зокрема самостійно формувати та розпоряджатися місцевим бюджетом. Дійсно, деякі представники політичної еліти підтримували

демократичний вибір Україні, особливо після проголошення незалежності, вбачаючи свої переваги та інтереси у можливості для регіональної еліти реалізувати свої амбіції [94]. Проте, формування політичної еліти відбулось іншим чином, до початку 2000-х років еліта зберігала номенклатурний характер, адже якщо і туди потрапляли люди, готові будувати нову політичну систему, але в них не було управлінського та державницького досвіду, в чому вони програвали колишній партійній еліті.

Початок 2000-х років ознаменувався зрощенням політичної еліти та бізнесових кіл, окремі політики, або навіть цілі партії тісно переплелися з бізнесовою елітою, а подекуди прийняття політичних рішень в регіонах повністю залежало від бізнес-інтересу. Такі процеси породжують таке явище як клановість еліти, де кланом вважається тіньове угруповання, засноване на основі спільного політичного інтересу. Зазвичай, клановість виникає при слабкій державі, особливо в кризові політичні та економічні періоди [41].

Період з 2004-го року характеризувався подальшою олігархізацією української політики та посиленням корупційних схем. М. Шульга зазначає, що в цей час почалося масштабне зміцнення олігархічних груп, що вилилось у протистояння регіональних політичних еліт. Особливо це було помітно у кланах Дніпропетровських та Донецьких еліт. У середовищі еліти чітко виокремилися прозахідна і проросійська частини. Владна еліта провела масову післявиборчу ротацію керівників влади, що призвело до звільнення майже 20 тисяч держслужбовців. Неякісний оновлений склад службовців, рекрутованих у владні органи, слугувало причиною різкого сплеску управлінської некомпетентності органів виконавчої влади. На цьому тлі відбулося помітне ослаблення владної вертикалі, зростання ролі регіональних еліт в житті суспільства в цілому [102].

Місцеві вибори 2010-го року були, в певному сенсі, переломними для країни. По-перше, вибори відбувалися по новому законодавству за змішаною виборчою системою, а по-друге, місцеві вибори пройшли окремо від парламентських, що значно підсилило їх роль для громадськості. На цих

місцевих виборах більшість голосів по Україні отримала провладна «Партія регіонів», тож партійні осередки ще більше закріпили свій статус, особливо у південно-східних областях України. Другою за популярністю, але з великим відривом, стала політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», яка позиціонувала себе як опозиційна сила. «Партією регіонів» активно використовувався адміністративний ресурс та підтримка «згори», тому ці вибори вважали непрозорими. Після місцевих виборів 2010-го року регіональна поляризація тільки збільшилась, адже «Партія регіонів» спеціально розкручувала у медійному просторі штучні проблеми: мовне питання (статус російської мови), вступ до НАТО. Отже, ці вибори ознаменувалися тим, що регіональна еліта («регіонали») підсилила свої позиції, використовуючи адмінресурс та розповсюдивши свій вплив майже на всю країну, залишивши на узбіччі політичного життя опозицію. [53].

Разом з тим, не варто «гомогенізувати» регіональну еліту Сходу України. Якщо порівнювати політичні еліти Донецької та Луганської областей, то з точки зору дослідниці О. Проскуріної, вони мають низку відмінностей: донецька політична еліта відрізнялась консолідованістю, клієнтельною організацією та особистим планом економічного націоналізму. Луганська політична еліта ніколи не мала такого рівня консолідації, через це й зазнавала значного тиску з боку еліт Донеччини [75].

Характер промисловості Донбасу впливав й на те, чому регіон перетворився на регіон концентрованого патронажу. Наприклад, в Донецьку тісно пов'язані товарні ланцюжки, які переважно базуються на вугіллі, наприклад «вугілля-метал». Це означало, що підприємства були сприйнятливі до вертикальної та горизонтальної інтеграції, з метою контролю цін, щоб ціни могли встановлюватися довільно і не відповідати ринковим або державним цінам, що призвело до перехресного субсидування підприємства та монополізації. Це зробило економіку регіональною та не дозволило бізнесу з інших регіонів закріпитися в регіоні. Ці товарні ланцюжки концентрували прибутки в руках регіональних еліт, які потім фінансували

капітальні інвестиції. Спроба запровадити певну політичну дифузію пізніше в 2000-х через Сергія Таруту, якого називали «фінансистом Батьківщини», призвела до негативних результатів, оскільки він потрапив у комерційний конфлікт з Ахметовим. Таким чином, Тарута поширив свої активи на інші регіони та країни, а не тримав їх на регіональному рівні, але він був політично маргіналізованим. У 2014 році він був фактично банкрутом [79].

Ця модель концентрованого патронажу, заснована на захисті ключових товарних ланцюгів, таких як «вугілля-метал», і закритій ротації влади, завдяки чому люди, які прийшли до влади, повинні були близько знайомитися один з одним, пояснює, як і чому Ринат Ахметов виявився найважливішим фінансовим покровителем донецького клану. Вже в 1997 році, в широко цитованому інтерв'ю, прем'єр-міністр Павло Лазаренко заявив, що Ахметов «підтримує всю Донецьку область». До середини 2000-х років «Систем Кепітал Менеджмент», основний холдинг Ахметова, включав понад 30 компаній у різноманітних сферах, таких як металургія, енергетика (видобуток вугілля), банківська справа, страхування, місцева преса та футбольний клуб «Шахтар». Холдинг контролював всю економіку Донбасу через акції, а його «імперія» продовжувала зростати з року в рік. До 2009 року його холдинги контролювали найприбутковіші підприємства по всій області, такі як «Азовсталь», Горлівський машинобудівний завод, Макіївський металургійний комбінат. До 2011 року в рамках масштабної приватизації холдинг Ахметова «Метінвест» купив 75% акцій Маріупольського металургійного комбінату імені Ілліча. У порівнянні з державними шахтами, шахти Ахметова продовжували бути фінансово здоровими: вугледобувні та металургійні активи Ахметова лише незначною мірою постраждали від кризи 2008-2009 років. Натомість, державні шахти постійно відчували проблеми із заборгованістю заробітної плати та модернізацією. Ахметов також наймав більшу кількість людей, ніж будь-який інший роботодавець у регіоні. До 2014 року на підприємствах Ахметова працювало близько 300 тисяч осіб [80].

Таким чином, Ахметов став головним роботодавцем, найнадійнішим платником податків і головним благодійником в регіоні. Коли Янукович став президентом, модель ротації влади в закритій конфігурації навколо невеликої групи людей продовжувалася, що продовжувало очікування еліти щодо життєздатності режиму. Ахметов продовжував залишатися найважливішим фінансовим покровителем «Партії регіонів», і до 2011 року його вплив міцно закріпився в обласній раді, коли там працювали колишні співробітники його основного холдингу «Метінвест». Згодом у залежність від нього потрапили обласні губернатори, депутати облради та багаторічний міський голова Донецька Олександр Лук'янченко. В Донецькому регіоні виборчі уподобання населення формувались уподобаннями місцевих еліт, тоді як уподобання місцевих еліт формувались уподобаннями місцевого бізнесу». Міський голова Донецьку Лук'янченко (2002-2014) неодноразово в інтерв'ю висловлював свою лояльність до Ахметова. На це було декілька причин: по-перше, і міський, і обласний бюджети залежали від місцевого податку на прибуток; міська та обласна влада також відповідали за стягнення податку на прибуток. Як основний роботодавець і власник найбільш прибуткових підприємств регіону, Ахметов, таким чином, був основним платником податків.

Вагома трансформація політичної еліти, зокрема й регіональної, відбулась в Україні після Революції гідності 2014 року. Під трансформацією еліт вважається докорінна зміна політичних лідерів, вихід на політичну арену «нових обличь», або опозиційних сил. Також ознакою трансформації, за словами О. Крюкова, може слугувати зміна політичної ідеології та політичного курсу еліти [41].

Суспільне невдоволення режимом В. Януковича, його проросійський курс викликав конфронтації між суспільством та владою, відмова від євроінтеграції стала приводом до початку активних дій. Революція гідності ознаменувалась повним поваленням режиму Януковича, що був маріонеткою для Росії. Український політик опинився посеред владної кризи, а відтак

трансформація еліт відбувалась революційним шляхом, повністю змінивши владну на опозиційну. Важливо, що при цьому трансформація еліти була також обумовлена її ціннісною переорієнтацією, зокрема на рівнях переосмислення внутрішньої і зовнішньої політики, адже це було повне переосмислення. Разом з тим, варто враховувати, що Україна і на той момент, і досі залишається країною перехідного типу. Це значною мірою впливає на те, що багато представників «старої» еліти намагаються інтегруватися в «нову» еліту, а вони в свою чергу використовують елементи ідеології, методів та технологій «старої» еліти.

Варто зауважити, що поняття «стара»/«нова» еліта в Україні досить умовні, адже до Революції гідності, та, як виявилось і після, певне замкнене коло політиків перманентно змінювали свою політичну орієнтацію, переходячи з партії в партію, утворюючи коаліції за «інтересами». Яскравим прикладом умовності «нової» еліти слугує те, що на президентських виборах у травні 2014 року у першому турі переміг П. Порошенко, до речі, це вперше не відбувся другий тур з 1991 року. Це можна пояснити втому суспільства від невизначеності у політичному управлінні та гостра потреба суспільства в новому лідері. Але, стверджувати, що Петро Олексійович – нове обличчя у політиці не зовсім вірно, адже ще з 1998 року від був членом партії СДПУ, а у 2000 році заснував власну партію «Солідарність». Під час Помаранчевої революції підтримував позицію Віктора Ющенка. З грудня 2013 року брав участь у подіях на майдані, підтримуючи народні протести та Євромайдан, П. Порошенко значно посилив свій авторитет та політичний рейтинг. Це і дало йому змогу здобути перемогу на виборах, продемонструвавши свій європейський вектор розвитку [82].

На регіональному рівні Революція гідності сприймалась по-різному, якщо на Заході і в Центрі суспільство виражало майже повну підтримку, то у Південному-Східному регіоні Революція гідності мала дуже низький рівень підтримки. Це викликано як історичними особливостями, так і настроями регіональних політичних еліт, які підтримували В. Януковича та мали тісні

зв'язки з Росією. У лютому-березні 2014 року, після зміни правлячої еліти, на Сході України було негативне сприйняття нової влади, у багатьох випадках регіональна еліта підігрівала проросійські настрої населення [62].

Весна 2014 року для Сходу України ознаменувалась вибуховою хвилею проросійських та сепаратистських мітингів, ці події стали наслідком послідовної політики місцевих еліт, які роками підтримували риторику «Партії регіонів» та орієнтацію на Росію. Ці дії регіональної політичної еліти, які постійно підігрівали міфи про розкол Заходу та Сходу України, спричинили радикалізацію суспільства с

Проросійські сили, керовані РФ, не вважали місцеву еліту своїм авторитетом, вони діяли за чітким сценарієм Кремля. Тому виникла ситуація, коли регіональна політична еліта виявилась бездіяльною, а також представники місцевої еліти просто побоювались брати на себе відповідальність за прийняття рішень. Центральна влада намагалась зробити ставку на регіональних олігархів, щоб вони виступали за мирне врегулювання конфлікту, адже в їх інтересах зберегти стабільність в регіоні та свій бізнес. Так, І. Коломойський очолив Дніпропетровську ОДА, де дійсно ситуацію вдалося стабілізувати, але діяти за таким сценарієм в інших областях не вийшло. Р. Ахметов відмовився очолювати Донецьку ОДА, тому його місце зайняв С. Тарута [19].

Звісно, на Сході були представники політичної еліти, які відкрито демонстрували свою чітку проукраїнську позицію та виступали проти терористів, але такі виступи жорстко придушувались російськими найманцями. Окрім проукраїнських активістів, які чинили супротив, демонструючи свою позицію на мітингах та акціях, серед політичної еліти таким прикладом може слугувати Депутата Горлівської міської ради Володимира Рибачака закатували російські найманці за спробу підняти український прапор на будівлю міськради [35].

У квітні 2014 року було проголошено початок АТО, проте українська система оборони показала, що не готова до повномасштабного протистояння

з Росією. На Сході України почалась «гаряча» фаза гібридної війни Росії проти України, і регіональна політична еліта мала адаптуватись до нових умов та приймати рішення, щоб забезпечити мінімальну безпеку для мирного населення [96].

Не менш важливим є той факт, що з 2014 року активні трансформаційні процеси відбувалися не тільки серед політичної еліти, а й серед громадянського суспільства, що висуває певні вимоги та контролює владу. За ці роки свої позиції значно посилили представники громадянського суспільства - журналісти, волонтери, громадські активісти, інтелігенція, які критично аналізують дії влади та демонструють суспільний запит. Окрім того, на політичну еліту чиниться постійний тиск з боку міжнародних організацій, які просувають продовження реформ в Україні [50].

Враховуючи розмір України та економічну диверсифікацію регіонів, варто розуміти, що центральна влада не має монополії, а регіональні політики мають велике значення на місцях. Децентралізація стала надзвичайно важливою та динамічною сферою реформ з 2014 року. Почалася робота щодо об'єднання одиниць місцевого самоврядування, а також створення резервів для нових місцевих податкових надходжень та бази місцевого бюджету. Суттєве збільшення фінансування часто супроводжується неправильно визначеним збільшенням відповідальності за надання послуг. Оскільки децентралізації також заважають потенційні наслідки передачі компетенції з центрального рівня для районів, що межують з лінією розмежування конфлікту у Донецькій та Луганській областях, є деяке занепокоєння щодо перспектив подальшої децентралізації та демократизації, а також ролі місцевої політичної та економічної еліти у Східних регіонах [113].

Спроба оновлення післявоєнної регіональної еліти стала можливою завдяки місцевим виборам 2015 року. В Донецькій і Луганській областях була рекордно низька явка: 31,65% та 35,27% відповідно, голосування не відбувалося на окупованих територіях і громадах, де було небезпечно їх

проводити через близькість лінії розмежування. У Маріуполі та Покровську (на той час – Красноармійську) вибори були зірвані через проблеми з бюлетенями та проводились пізніше. Загальна тенденція у регіоні показала, що як не парадоксально, в умовах війни, більшість отримав «Опозиційний блок» - партія, що утворилась на уламках «Партії регіонів». Результати виборів засвідчили реванш «регіоналів»: у Слов'янську майбутній мер розмістив біг-борди з гаслом «любити Слов'янськ, як Неля», апелюючи до Нелі Штепи, колишнього мера Слов'янська, яка активно підтримувала проросійські сили та на той час знаходилась під слідством. Проукраїнські сили змогли отримати невеликий шанс бути представленими у міській владі, проте набагато менший, ніж очікувалось, наприклад, у Маріуполі змогли подолати прохідний бар'єр лише «Сила людей», враховуючи обставини російської агресії у регіоні. Такий результат виборів можна пояснити тим, що молодь майже не брала участі у вборах, свої голоси активно віддавали люди старшого покоління, що активно симпатизують проросійським силам. Це обумовлюється тим, що політичній культурі в Україні загалом притаманна політична апатія серед молоді, а старше покоління, навпаки, вважають своїм зобов'язанням відвідати вибори. Також, варто враховувати, що Росія проводить гібридну агресію проти України, розповсюджуючи фейки проти української влади, особливо це проявляється у Донецькій та Луганській областях [100].

Для нової місцевої влади першочерговим завданням було відновлення зруйнованої інфраструктури, забезпечення соціального захисту населення, особливо ВПО, створення нових робочих місць та підтримка розвитку бізнесу, такі пріоритети визначили експерти у опитуванні «Український Донбас: ключові проблеми та шляхи їх вирішення», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва [98].

25 жовтня 2020 року в Україні були проведені місцеві вибори, однак у 18 об'єднаних громадах на підконтрольних уряду частинах Донецької та Луганської областей вибори не відбулися. Проведення місцевих виборів

стало неможливим начебто з міркувань безпеки, хоча деякі експерти називають це рішення політичним [20]. У тих громадах, де місцеві вибори провели, вони ознаменувались вже новими тенденціями, «ОПЗЖ» все так само користується великим рейтингом на Сході, проте цього року їм довелося конкурувати з новими політичними акторами. А вже 2019 р. ознаменувався після президентських та парламентських виборів приходом до влади абсолютно відстороненої від політики еліти, «народних обранців», нової політичної сили «Слуга народу», на яку покладено чимало очікувань та сподівань з боку народу у питаннях радикальної зміни політичного спрямування країни. У політичному аспекті 2019 рік для нашої держави став переломним – до влади прийшли особи, які донині не перебували в політиці та не мають політичного забарвлення і не належать до будь-яких політичних кіл. У 2020 році партія «Слуга народу» намагалась повторити успіх виборів 2019 року вже на місцевих виборах. Проте, за результатами голосування, «Слуга народу» користується доводі низькою підтримкою на місцях. У Маріуполі «Слуга народу» набрали 5%, тоді як «ОПЗЖ» 33% [54]. Місцеві вибори 2020 року дійсно показали, що в Україні спостерігається тенденція до оновлення регіональної політичної еліти. Але на Сході ситуація складається дещо інакше, тут регіональна еліта лише умовно трансформується, допускаючи до влади нових політичних акторів, які ледве долають прохідний бар'єр.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що з 2014 року регіональна політична еліта зазнала значних трансформацій. Перш за все, змінились ціннісні орієнтири для еліт, викликані подіями Революції гідності, це стало вагомим чинником для оновлення політичних еліт. Ескалація конфлікту на Сході України стала викликом для регіональної еліти, адже саме на еліти поклали місію миротворення. Проте, проукраїнські політичні еліти не змогли знайти важелів для врегулювання конфлікту, а частина регіональних еліт, навпаки, висловлювати свою підтримку сепаратистам. З початком тимчасової окупації виникла нагальна потреба у оновленні

політичної еліти, це стало можливим завдяки місцевим виборам 2015 року. Ці місцеві вибори продемонстрували низку тенденцій, війна в регіоні не змінила настроїв населення, більшість так само продемонстрували підтримку колишніх «регіоналів», які активно демонстрували свої проросійські погляди. Але, місцеві вибори все ж дали змогу місцевим політичним елітам оновитися, з'явилися нові політичні актори на локальному рівні. Оновлена політична еліта мала працювати в умовах гібридної агресії з боку Росії, відновлювати пошкоджену інфраструктуру, надавати прилисток для ВПО та налагоджувати мирне життя на підконтрольній Україні частині Донецької та Луганської областей. За п'ять років каденції нової регіональної еліти, ситуація в регіоні дещо стабілізувалась, за результатами місцевих виборів 2020 року, на політичній арені залишились як старі гравці, так і з'явилися нові.

Є. Головаха, розмірковуючи про причини Революції гідності зазначає, що люди сформулювали тезу про європейське щасливе майбутнє, тогочасний політичного режиму підхопив цю тезу. Проте режим Януковича зовсім не відповідав цій меті. Це виявилось при першому ж серйозному тиску з боку Росії: оточення Януковича відмовились від європейської ідеї, а суспільство – ні. Ідею євроінтеграції дійсно підтримували у широких колах суспільства, люди бачили рівень життя у ЄС і також прагнули будувати таку систему в Україні. Це сформувало доволі потужну коаліцію однодумців, які були готові стояти за свою ідею до останнього [74].

Сучасна політична еліта України має ознаки закритої системи, яка притаманна для авторитарних і тоталітарних суспільств. Після розпаду СРСР значна частина політико-управлінської еліти залишилась на своїх посадах у центральних та місцевих органах державної влади. Тому в перші роки незалежності українська політична еліта складалась майже виключно з так званої «номенклатури», оскільки зміна політичного режиму не призвела до зміни політико-управлінської еліти. Таким чином, невідповідність цінностей політичної еліти цінностям тогочасних суспільних запитів стосовно української незалежності, а також не сформованість демократичної

політичної культури в Україні, вилилось в те, що політична еліта не трансформувалась та залишилась закритою. Однак, щоб подолати відстань від авторитарного політичного режиму до кращих демократичних практик, необхідно мати правильні орієнтири, які в свою чергу має транслювати політична еліта [60].

Варто зауважити, що нинішня правляча політична еліта відносно самостійна і знаходиться у відриві від тих класів і соціальних груп, верств, інтереси яких вона представляє. Відповідальність політичної еліти перед своїми виборцями закінчується після виборів, це обумовлюється високим рівнем популізму серед політиків. Гучні передвиборчі гасла забезпечують політичну еліту представленням у владі, проте рівень довіри населення значно втрачається. Це викликано також тим, що виборці не контролюють політиків, не висувають вимог, звісно, в Україні формується громадянське суспільство, проте, воно ще занадто слабе, щоб його дії викликали ріст відповідальності політиків. Звідси випливає, що слабкість громадянського суспільства породжує слабкість політичної еліти. Але, суспільство своїм вибором здійснює відбір лідерів, управлінців, і від того, наскільки зрілим є це суспільство, залежить і якість еліти. Політична еліта є віддзеркаленням настроям, які панують у суспільстві. Хоча окремі представники відповідальної еліти вже є, але їх ще замало для того, щоб казати, про якість політичної еліти [33].

Однак, слабкою рисою нової сучасної політичної еліти України є недостатність в ній елементів інтелектуальних, творчих та наукових груп. Найбільше серед політичної еліти представлені економічні групи, що породжує тіньову гру та вирішення питань у кулуарах. Крім того, актуальним залишається напрацьоване роками попередніми правлячими елітами недовіра суспільства через розбіжності між задекларованими принципами та реальними діями влади, через постійну зміну політичного курсу. Це стало причиною напруги між владою та суспільством.

Підсумовуючи викладене, потрібно наголосити: жодне суспільство не може існувати без еліти, без грамотного управління, досвідчених фахівців у керуванні державними справами. Проте еліта, політичний клас має служити народові перш за все і народові єдиному. Нагальною проблемою політичного класу сучасної України є ідеологічний консенсус щодо найважливіших і значущих завдань для розвитку держави. Якщо зможе знайти спільну мову правлячий клас – стане реальною консолідація усього суспільства, що є таким необхідним уже сьогодні. Важливим фактором для політичної еліти України, що подолає значні розбіжності, на сьогодні виступає єдність різних представників істеблішменту. За такого положення речей стане можливим поява і конкретизація шляхів подальшого розвитку нашої держави, а головне й розуміння стратегії деокупації Донбасу.

РОЗДІЛ III

РОЛЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У ВІДНОВЛЕННІ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

3.1. Сучасні реалії збройної агресії Росії проти України на Сході України

Україна незалежна та суверенна держава, це зазначено Актом проголошення незалежності України та Конституцією України. Територія України є неподільною і недоторканною. Але, починаючи з 2014 року українській нації доводиться протидіяти окупації та збройному конфлікту, щоб захистити свою незалежність. Головна задача української держави – відновити свій суверенітет та територіальну цілісність.

Російська окупація Донбасу є складовою гібридної війни проти України, що розпочалася у лютому 2014 р. з незаконної анексії Криму. Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав з порушенням процедури, визначеної Конституцією, законами України та іншими міжнародно-правовими актами, є окупацією частини території суверенної держави Україна та протиправними діями з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом. Керуючись чинним законодавством України, датою початку тимчасової окупації є 20 лютого 2014 року, коли російські війська вторглися на територію Криму [23].

Від лютого 2015 і дотепер періодичні загострення ситуації пов'язані переважно з тиском Москви на керівництво України для прискорення реалізації власних планів. Російські регулярні військові сили безпосередню контролюють ситуацію на Сході України. І якщо у випадку з Кримом вище політичне керівництво РФ визнало факт участі російських військовослужбовців в окупації півострова із самого початку подій, то щодо Донбасу факт наявності регулярної армії РФ заперечується.

Окуповано 17 тис. км² Донецької і Луганської областей, разом з Кримом це складає 43,7 тис. км² – тобто 7,2% території України. Залишається неконтрольованими 409,7 км українсько-російського кордону. Україна зазнала величезних фінансово-економічних втрат. 27% промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до Росії, включно з обладнанням 33 місцевих промислових гігантів [11].

За даними ООН, з квітня 2014 року до кінця 2018 року внаслідок збройного конфлікту на Донбасі загинули близько 13 тисяч осіб. Близько 3300 загиблих на Донбасі були цивільними особами, 4000 – військовослужбовцями української армії, а 5500 – підтримуваними Росією озброєними бойовиками. Ще від 27 тисяч до 30 тисяч осіб отримали під час конфлікту поранення - такі дані наводить Моніторингова місія ООН з прав людини. За даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, а також Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 13 квітня 2020 року становить 1 446 881 осіб [29]. Україна посіла четверте місце у світі за кількістю вимушених переселенців, поступаючись лише Сирії, Ємену та Іраку, де відбуваються найжорстокіші конфлікти на планеті.

Задля розв'язання збройного конфлікту Україною були започатковані дипломатичні заходи. 17 квітня 2014 року в Женеві відбувся перший раунд міжнародних переговорів щодо врегулювання ситуації на Донбасі за участю західних партнерів. Основним результатом стала домовленість про звільнення захоплених на території України адмінспоруд та амністію протестувальників. При цьому США, ЄС і Росія зобов'язалися підтримати спеціальну моніторингову місію ОБСЄ, на яку покладалася важлива функція у процесі нормалізації обстановки на Сході України. Саме в день проведення Женевських перемовин США ввели чергові санкції, засуджуючи анексію півострова Крим. Політичні заяви та дії Західних партнерів, зокрема санкції,

є релевантною відповіддю на злочини керівництва Російської Федерації. З іншого боку, тільки введенням санкцій зупинити агресора не вдалося, проте РФ зазнала значних економічних втрат.

6 червня 2014 року відбулася перша зустріч президентів України та РФ у «нормандському форматі» – за участі Президента Франції Ф. Олланда та канцлера Німеччини А. Меркель. 5 вересня 2016 року відбулося підписання Мінського протоколу (також відомого як «Мінськ-1») – угоди про перемир'я, яку було укладено за підтримки ОБСЄ, Росії, України та представників окупаційних адміністрацій невизнаних республік на сході України – так званих «ДНР» та «ЛНР». Підписаний за цим меморандум від 19 вересня 2014 року встановлював лінію розмежування між Україною та самопроголошеними республіками. Перемир'я не було дотримано, відбувалась постійна стрілянина та масштабні бої: за Донецький аеропорт наприкінці 2014 року, за Дебальцеве на початку 2015 року, які суттєво порушили погоджену лінію розмежування. 12 лютого 2015 року з метою припинення подальшої ескалації та значного зростання кількості жертв ті самі сторони підписали «Комплекс заходів з виконання Мінських угод» («Мінськ-2»), що був узгоджений у форматі «нормандської четвірки» лідерами Німеччини, Франції, України та Росії [52].

Мінські угоди зменшили людські втрати та руйнування на Сході України, але не змогли зупинити спорадичні бойові дії і досягти тривалого перемир'я. Самі Мінські угоди залишили кожній стороні надто багато свободи для інтерпретації послідовності кроків, необхідних, щоб покласти край конфлікту.

Через те, що російська сторона не визнає своєї участі у конфлікті, факт здійснення нею контролю над збройними формуваннями самопроголошених республік має бути доведений Україною на рівні міжнародних судових інстанцій, на противагу із ситуацією в Криму. У виступі на дебатах в Генеральній Асамблеї ООН 20 лютого 2019 року Президент України П. Порошенко зазначив: «Не існує так званої «кризи в Україні» чи

«внутрішнього конфлікту в Україні», але є триваюча військова окупація і збройна агресія з боку Росії проти України» [11].

В 2016 році було створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України шляхом злиття Держагентства з питань відновлення Донбасу і Держслужби з питань АР Крим та Севастополя. Місія Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України полягає в формуванні та реалізації державної політики з питань тимчасово окупованих територій України та населення, що на них проживає, кінцевою метою якої є їх реінтеграція в єдиний конституційний простір України; розбудова миру. Планом діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України на 2019 рік, в основному, полягає в соціальній підтримці ВПО: запровадження механізму розподілу та надання житла, створення пільгових умов щодо придбання у власність житла, сприяння підвищенню рівня згуртованості, соціальної єдності та відбудови довіри, а також забезпечення прав і свобод людини і громадянина, що порушені внаслідок збройної агресії [16].

Ситуація, породжена збройною агресією Російської Федерації проти України, є складною та багатоаспектною. Надзвичайно важливою є твереза, реалістична, комплексна її оцінка з правової позиції держави щодо спротиву збройній агресії Росії та ліквідації її наслідків. Окремі елементи правової позиції України дотепер були зафіксовані в численних нормативних актах, зокрема в законах, постановах і заявах Верховної Ради України, в указах і розпорядженнях Президента України, постановах та рішеннях Кабінету Міністрів України, у численних дипломатичних нотах і заявах МЗС України, у матеріалах і документах Генеральної Прокуратури, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, Міністерства фінансів, Міністерства економічного розвитку, Фонду державного майна, Міністерства культури та інших відомств. Формально юридично Україна проводить антитерористичну операцію/ООС, хоча насправді здійснює своє невід'ємне

право на відсіч агресору згідно статті 51 Статуту ООН і статті 1 Закону України про оборону [24].

18 січня 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», статтею 2 якого визнала окремі території Донецької та Луганської областей тимчасово окупованими Російською Федерацією [23], що дає можливість кваліфікувати агресію на Сході України як частину повномасштабної російсько-української війни.

Важливим фактором для розуміння сучасного становища конфлікту, є аналіз тенденцій та чинників, які формують громадську думку та ставлення громадян до можливих шляхів припинення збройного конфлікту. Недовіра до державної влади спирається на поширене та домінуюче уявлення про те, що провина за війну однаковою мірою лежить на Януковичу і Порошенку. Таку думку на Донбасі в цілому поділяють 55%, дещо більше в Луганській області – 61%. Фокус-групи показали, що громадяни впевнені у тому, що представники влади (чинний на момент опитування президент Порошенко, уряд Гройсмана) особисто матеріально зацікавлені у продовженні війни. На Донбасі значно поширені версії причетності США (НАТО) та Росії до розпалювання збройного конфлікту. Опитування показує, що приблизно рівні частки громадян (по 20%) вірять у те, що згадані країни винні у початку війни [61].

З іншого боку, відносна більшість мешканців Донбасу вже не сумнівається, що РФ є стороною конфлікту (майже половина опитаних: 57% у Донецькій та 40% у Луганській області). Але Донбас розколотий навпіл, коли мова йде про визначення конфлікту як війни між Україною та Росією: з цим згодні 39% опитаних і не згодні 40%. Значна частка громадян взагалі намагається ухилитися від чіткої відповіді (до 20%). У цій частині думка мешканців Донбасу суттєво відрізняється від настроїв у країні. Згідно

опитування у грудні 2018 року, 71% українців вважає, що на Донбасі триває війна між Україною та Росією [26].

Отже, виникає загроза відчуження мешканців Донецької та Луганської областей від решти країни у питанні втілення державної політики звільнення окупованих територій. Найбільш суперечливим політичним питанням, яке розколює суспільство та мешканців Донбасу, стає пропозиція початку прямих переговорів з ватажками сепаратистів. Оскільки Україна фактично веде переговори із сепаратистами у рамках Тристоронньої контактної групи, ідея прямих переговорів постійно знаходиться у фокусі ЗМІ та використовується проросійськими політичними силами для просування своїх мирних ініціатив.

Значною перешкодою для усвідомлення можливості миру залишаються обстріли населених пунктів Донбасу. Мешканці вважають, що обстріли стали для обох сторін способом заробляння грошей та політичної популярності. Навіть у населених пунктах далеко від лінії розмежування громадяни вказують на прямий зв'язок між продовженням обстрілів та недовірою до будь-яких мирних ініціатив [63].

Таким чином, сприйняття мешканцями Донбасу конфлікту та шляхів його вирішення знаходиться у залежності від того, як існуючі альтернативи впливатимуть на їхній добробут та безпеку рідних, які залишилися на окупованих територіях. Це означає, що із зростанням соціальної захищеності громадян на Донбасі, зростатиме й їхня підтримка державної політики стосовно окупованих територій та Донбасу. Єдине, чого люди на Донбасі не сприйматимуть у жодному разі – це відкрите ініціювання бойових дій та цілковита відмова від окупованих територій.

Наразі є достатньо підстав очікувати, що найбільш імовірним варіантом російсько-українських відносин на найближчу перспективу залишиться стан «ні масштабної війни, ні повноцінного миру». Реалізація окремих уже досягнутих домовленостей у рамках Нормандського формату та

Тристоронньої контактної групи з деескалації конфлікту на Сході України якщо й матиме позитивні наслідки, то максимум тактичного рівня [106].

Упродовж усього 2019 року її перебіг перебував у фокусі суспільно-політичного життя, виборчих перегонів, а також посідав пріоритетне місце в міжнародному порядку денному. При цьому, як загальний стан безпекового середовища (характер, актуальність викликів і загроз), так і тенденції залишилися практично незмінними, порівняно з попереднім роком. «Прості рішення» тоді ще кандидата у президенти В. Зеленського («припинити стріляти, почати діалог тощо») можливо й сприяли його переконливій перемозі на виборах, але реалізація мирних ініціатив вже на посаді Президента України наштовхнулася на об'єктивні реалії. Незмінними залишилися агресивні наміри Росії, як і позиції, спроможності та воля партнерів України. Найбільш знаковими подіями в контексті російсько-українського конфлікту були: зустріч у Норманському форматі глав України, Росії, Франції і Німеччини 9 грудня 2020 у Парижі; два обміни полоненими; розведення військ у районах Станиці Луганської, Золотого та Петрівського.

На перший погляд, всі три події виглядають як суттєві кроки на шляху врегулювання конфлікту. Безумовно позитивними є факти визволення 111 українських заручників і військовополонених, а також відновлення переговорів на найвищому рівні після трирічної перерви. Водночас, загальна динаміка російсько-українського конфлікту впродовж 2019 року свідчить радше про стабілізацію стану затяжного конфлікту малої інтенсивності, ніж про ознаки зрушень у процесі врегулювання.

За останній рік особливих зворушень у питаннях вирішення ситуації збройної агресії на Сході України не відбувалось. Вже майже два роки окупаційні війська блокують вільне пересування людей через лінію розмежування, а «режим тиші» постійно порушується.

У березні 2020 року Україна опинилась в стані карантину, внаслідок епідемії коронавірусу. Такий стан значно вплинув на всі внутрішньополітичні процеси, включно із конфліктом на Сході України. До

запровадження карантинних обмежень, у 2019 році в середньому за місяць через п'ять офіційних пунктів пропуску відбувалося більше 1 млн загальних перетинів. Пандемія призвела до тимчасового закриття пунктів пропуску. З 10 листопада 2020 р. українська сторона запустила роботу окремих КПВВ, проте з боку окупаційних адміністрацій тимчасово окупованих окремих районів Донецької та Луганської областей, пункти в'їзду-виїзду досі залишаються закритими. Нині на лінії розмежування функціонують лише два КПВВ - по одному у Луганській та Донецькій областях, щоб перетнути лінію розмежування треба мати так званий «дозвіл» від окупаційних адміністрацій. Це створює справжню соціально-гуманітарну кризу, змушуючи людей виїжджати та повертатись через неконтрольовану ділянку кордону з РФ. Цей шлях - нелегальний, адже автобуси перетинають українсько-російський кордон на ділянці, яку контролюють бойовики. На непідконтрольних територіях особливо гостро постає питання з розповсюдженням Ковіду, адже люди не мають доступу до вакцинації сертифікованими міжнародними вакцинами, а окупаційні адміністрації змушують людей робити щеплення російським «Супутником»

У липні 2020 року за результатами зустрічі Тристоронньої контактної групи, було прийнято рішення про запровадження повного та всеосяжного припинення вогню на лінії розмежування з 27 липня. Проте, бойовики все одно періодично відкривають вогонь по українських позиціях. У лютому 2021 керівництво України визнало, що де-факто перемир'ю прийшов кінець. У березні 2021 року Росія не підтримала пропозицію української делегації в ТКГ поновити режим припинення вогню на Донбасі з 1 квітня 2021 року. У цей же час Росія починає стягувати війська на кордоні з Україною, у квітні 2021 року Пентагон заявив, що військове нарощування Росії поблизу України стало більшим, ніж у 2014 році.

Починаючи з червня 2021 року, Служба безпеки України зафіксувала випадки масової видачі паспортів Російської Федерації на території окремих районів Донецької та Луганської областей, цей процес пояснюється

бажанням залучити якомога більше людей на вибори в Державну Думу РФ. У вересні з окупованих районів Донбасу були організовані спеціальні рейси у Ростовську область для голосування на виборах до Держдуми Росії.

26 жовтня 2021 ЗСУ вперше застосували безпілотний комплекс "Байрактар", на що у Кремлі заявили, що таке озброєння у українських військових може дестабілізувати ситуацію на Донбасі. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ повідомила, що в останній тиждень жовтня 2021 року Місія засвідчила найбільшу кількість порушень з липня 2020 року.

2 листопада Зеленський зустрівся з президентом США Джо Байденом на кліматичному саміті. За його словами, головною темою розмови була ситуація на Донбасі. Про ситуацію на сході України Зеленський говорив також з генсеком НАТО Єнсом Столтенбергом.

У листопаді в Кабінеті міністрів відбулися чергові кадрові зміни, це торкнулось і міністерств, які безпосередньої відповідають за вироблення політики деокупації. Олексій Резніков написав заяву на звільнення за власним бажанням з посади глави Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, яке він очолював з 2020-го року. 4 листопада 2021 року Верховна Рада призначила Олексія Резнікова міністром оборони України.

Новою очільницею МінТОТ Верховна рада призначила Ірину Верещук. Стосовно реінтеграції новопризначена віцепрем'єрка – міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук заявила, що щиро сподівається, що м'яка сила спрацює. Міністерка, і експерти говорять про те, що МінТОТ продовжить роботу в рамках вже ухвалених стратегічних документів за період керівництва Олексія Резнікова.

У серпні 2021 року Кабмін схвалив Стратегію економічного розвитку Донецької і Луганської областей на період до 2030 року. До розробки Стратегії були залучені усі можливі стейкхолдери – громади, бізнес, органи самоврядування, наукові установи, а також міжнародні партнери. «Ми пропонуємо якісно новий підхід до розвитку територій, що постраждали від

війни. Спочатку йдеться про підконтрольні уряду території. Але після деокупації заходи Стратегії можуть бути масштабовані й на інші райони Донеччини і Луганщини. Досягти цієї мети ми пропонуємо шляхом забезпечення сприятливих умов для інвесторів, які створять робочі місця і наповнять бюджети, аби уздовж лінії дотику створити «пояс успішності», – заявив віце-прем'єр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Олексій Резніков [99].

Отже, російсько-українська війна наразі не знаходиться на активній фазі бойових дій, однак регулярно відбуваються збройні провокації на лінії розмежування з боку Росії. Окупаційні адміністрації створили гуманітарну кризу у ОРДЛО, закривши проїзд через КПВВ під приводом розповсюдження коронавірусу. Українська влада продовжує напрацьовувати та реалізовувати стратегію деокупації тимчасово окупованих територій, проте, зважаючи на часту кадрову ротацію у профільних міністерствах, послідовність виконання стратегії залишається під питанням.

На сьогоднішній день, за сім років від початку конфлікту на Донбасі, досі немає єдиної та чіткої державної позиції стосовно того, як повинно відбутися врегулювання конфлікту та деокупація Донбасу. Приймаються лише окремі ситуативні рішення певними політичними інститутами, що визначають політику в тій чи іншій сфері, яка відноситься до питання деокупації.

Отже, починаючи з 2014 року Україна веде боротьбу за відновлення державного суверенітету та повернення під державний контроль анексованого Криму та тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Збройний конфлікт на Донбасі триває й до сьогодні, тому українська влада повинна виробити оптимальну концепцію державної політики стосовно деокупації Донбасу та механізми її реалізації, розробивши чіткий план дій, що буде фіксуватися на законодавчому рівні.

3.2. Вплив місцевих еліт на формування політики деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей

Увага до феномена політичної еліти пояснюється тим, що у значної частини представників суспільства є розуміння того, що «від української еліти залежить доля нації». Це та інфраструктура представників народу у різних сферах діяльності, де вони у своїх середовищах є носіями української національної ідеї [45].

Політична еліта визначає політичний дискурс, саме еліта виступає провідником між прийняттям рішень на вищому рівні та суспільством. Проте, на політичну еліту лягає й уся відповідальність в часи викликів. З перемогою громадян України в Революції Гідності у 2014 році, після чого прослідував шокуючий перебіг наступних подій: анексія Криму та війна на Сході України. Потрібно було повністю переорієнтувати геополітичний вектор зі Сходу на Захід, швидкими темпами впроваджувати реформи, рятувати економіку, посилювати безпеку та обороноздатність країни. Все це потребувало чималих зусиль збоку правлячої верхівки та політичних еліт.

Відомо, що політичні еліти і політичні лідери завжди відігравали значну роль у історії та долі будь-якої держави. Саме від професійності та особливих якостей лідерів залежить розвиток будь-якої країни. Обставини політичної турбулентності й агресії з боку Росії вимагають від національної еліти України критичних дій, які не задля кар'єри, а задля блага країни прийматимуть вчасні рішення й ламатимуть управлінські трафарети [61].

Доступ до бюджетних ресурсів для розподілу в регіоні був одним із найважливіших пріоритетів місцевих еліт. Місцеві еліти були відповідальними за надання субсидій місцевому населенню, забезпечення ресурсами для соціально-культурних програм, підтримку різних вразливих груп населення та утримання інфраструктури в регіонах. Все це можна було б здійснити за рахунок власних ресурсів регіону, а також державних ресурсів, таких як дотації вирівнювання та субвенції.

В обох регіонах «Партія регіонів» домінувала з часів її піднесення до національного значення у 2002 році. У Донецьку члени «Партії регіонів» зайняли місця, або мали опосередкований вплив на офіси міського голови та депутатів обласної ради вже з 2003 року. Починаючи з 2004 року майже всі ключові регіональні актори належали до «Партії регіонів» на Донбасі. Протягом 2000-х років більшість жителів Донбасу наполегливо підтримували та голосували за Віктора Януковича, лідера «Партії регіонів», який був прем'єр-міністром, а потім став президентом. Під час президентських виборів 2010 року, Янукович набрав до 90% голосів у регіоні.

Політичні уподобання мешканців обох регіонів були послідовними і не відрізнялися. Опитування, наведені вченими протягом усього періоду 1990-х та 2000-х років, демонструють загалом подібні тенденції. У 1990-х роках близько половини населення на Сході позитивно висловлювалося про певну форму політичної єдності між Україною та Росією. Протягом 1990-х років загальна проросійська орієнтація зберігалася і в Донецьку, і в Луганську. Крім того, оскільки місцеві еліти, особливо в Донецьку, звикли до того, що в державі домінує одна провладна мережа – це мережа Віктора Януковича та «Партії регіонів», це створило певні очікування, що ця мережа й надалі буде домінувати. Тому можна стверджувати, що місцеві еліти, особливо еліти в Донецьку, підтримували настрої Антимайдану, оскільки очікували, що Янукович залишиться при владі.

Однією з фундаментальних характеристик української регіональної еліти є наявність певних угруповань, найчастіше політико-економічних, де деякі економічні актори можуть залишатись в тіні. Це ситуація виливається в те, що держава керується неформальними мережами зі значною регіональною базою. Політичний патронат і клієнтелізм є основними аспектами неформальної політики, яка керує пострадянськими державами, такими як Україна. Оскільки такі мережі можна знайти як за межами державних інституцій, які тільки здійснюють неформальний розподіл влади у регіоні, здійснюючи тиск на місцеву владу. У зв'язку з цим мережі завжди є

особистими та пов'язують окремих осіб чи групи, які мають схожі інтереси, прихильності та ідентифікацію. Ці визначення вказують на вирішальні аспекти мереж, такі як їх особиста природа та спільне походження членів цих мереж [64].

Після втечі Януковича в ніч на 21 лютого 2014 року, Донецьку область охопили акції протесту надзвичайної інтенсивності, враховуючи, наскільки слабким був протестний потенціал регіону історично. Загалом в області за період з 22 лютого по 6 квітня 2014 року відбулося щонайменше 80 зустрічей. З 80 зустрічей 10 супроводжувались нападами, включаючи напади на журналістів та напади на протестувальників. Після двох зустрічей, 5 і 13 березня 2014 року, відбулися напади на людей із серйозним насильством, що навіть призвело до смерті. Згідно з повідомленням тогочасного заступника начальника Маріупольської поліції Юрія Горустовича, лише в Маріуполі станом на 21 березня 2014 року було проведено щонайменше 30 зустрічей. Більшість мітингів, на яких лунали проросійські гасла, відбулися в Донецьку та Маріуполі [8].

Новий Кабмін був сформований на основі коаліції між депутатами, що залишилися від «Партії регіонів», різними відгалуженнями партії та нині домінуючими опозиційними партіями. Неясно, яка частка депутатів від «Партії регіонів», що залишилися, належали до так званої групи Ахметова. У будь-якому випадку, Ахметов не був окремим актором, який представляв донецький клан на державному рівні. У Донецьку було чимало представників політичної еліти, які мали підстави побоюватися нової влади, адже вони боялися помсти та втратити свій вплив на політику.

Роль найбагатшого олігарха на Донбасі та в Україні Ріната Ахметова також не зовсім зрозуміла. Як під час Революції Гідності, так і під час «руської весни», Ахметов в основному зберігав свою політичну позицію і зробив кілька примирливих заяв до початку травня 2014 року. Принцип Ахметова можна описати наступним чином – «бути подалі від обох конфліктуючих сторін». Ахметова сприймали як ключового гравця в регіоні,

і завжди існувало очікування, що він виступить рішуче проти сепаратизму. За словами журналіста Дениса Казанського, Ахметов намагався використати повстання для переговорів, він швидко втратив контроль над ним [29].

Отже, у 2014 році донецькі регіональні еліти зіткнулися з тим, з чим вони ніколи не стикалися, ситуація була надзвичайною для місцевих еліт. Для них було важливо маневрувати між настроями населення та нової центральної влади. Багато представників регіональної еліти опосередковано підтримували проросійські настрої у регіоні, тим самим, намагаючись знайти для себе певну вигоду, а саме особливий статут для регіону, який би дозволив місцевій еліті мати більші повноваження та економічні важелі. Проте, після появи найманців, керованих напряму з РФ, місцеві еліти зрозуміли, що втратили будь-який авторитет та контроль у регіоні. Тепер вони закликали до миру, але до їх закликів вже ніхто не дослухався. Таким чином, регіональна еліта на Сході України, переважна більшість якої входили до складу «Партії регіонів» та підтримували ідею тісної кооперації з Росією, у 2014 році намагаючись підтримати проросійські настрої, в результаті зовсім втратили контроль за ситуацією.

Рінат Ахметов і на сьогодні залишається найвпливовішою людиною у Донецькому регіоні, до його «клану» входить ряд політиків і бізнесменів. Велика частина підприємств, власником яких є Ахметов, знаходиться на непідконтрольних територіях. На початку конфлікту він ще мав доступ до контролю за ними, намагаючись якось впливати на ситуацію в ОРДЛО. Його благодійний фонд «Допоможемо» надавав жителям непідконтрольних гуманітарну допомогу, таким чином, формуючи позитивний імідж в місцевого населення. Проте, з 2017 року окупаційні адміністрація заборонили роботу фонду, тим самим Ахметов втратив вплив на ОРДЛО. На підконтрольній частині Ахметов так сама має «своїх людей» на місцях, а також широке представлення «Опозиційного блоку», який є одним з основних спонсорів партії.

Вивчення ролі регіональних еліт в процесі реінтеграції тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей неможливе без дослідження представництва цих областей в парламенті, оскільки від політичної волі народних депутатів залежить розробка та прийняття рішень, які визначають політику деокупації. Регіональні політичні та економічні еліти завжди визнавалися важливими політичними акторами в Україні. Регіональні гравці на політичній арені мають доносити бачення розвитку регіону та адвокувати прийняття рішень для вирішення проблем у регіоні. Для Донецької та Луганської областей особливо гостро постає питання вироблення стратегій деокупації та розвитку регіону.

Важливо відзначити, що саме представники Донецької та Луганської областей займають ключові позиції в Комітеті з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономній Республіці Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин. Основною діяльністю цього комітету є напрацювання законопроектів, спрямованих на соціальну допомогу ВПО, розробка відповідних адміністративних процедур, вдосконалення законодавства щодо ВПО. Від цього комітету залежить винесення на голосування ВР таких стратегічних питань як стратегія реінтеграції, особливий порядок місцевого самоврядування на території ОРДЛО, а також питання, що стосуються економічного розвитку регіону. Законопроекти, прийняті за ініціативи комітету, стають дороговказом для місцевих еліт в реалізації державної політики деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Вадим Новинський є діловим партнером Ріната Ахметова, йому належить 25% компанії «Метінвест». За версією журналу «Фокус», він входить в п'ятірку найбагатших людей України. До Верховної Ради входить з 2013 року, тоді ж вступив до фракції «Партії регіонів». У 2014 року був обраний народним депутатом від «Опозиційного блоку». На парламентських виборах 2019 року балотувався до Верховної Ради від «Опозиційного блоку»

по мажоритарному округу в Маріуполі і виграв вибори. З 2019 року член Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин [56].

Батьківщиною Новинського є РФ, лише у 2012 отримав громадянство України, виступає за тісну співпрацю з РФ і виконання Мінських угод у російській інтерпретації цього документа, яка передбачає спочатку проведення виборів в ОРДЛО, а потім вже передачу Україні контролю над кордоном. Крім того, у грудні 2019 року Новинський подав законопроект про особливий статус Донбасу, в якому запропонував створити на базі ОРДЛО окрему адміністративно-територіальну одиницю – міжобласне територіальне об'єднання Донбас (МТО Донбас) зі своєю виконавчою владою. В інтерв'ю 2021 року заявив, що Російська православна церква та патріарх Кирило роблять свій внесок в примирення, миротворчий процес в Україні [40]. У своїх публічних виступах просуває тези російської пропаганди про те, що в Україні відбувся державний переворот та триває громадянська війна на Сході [32].

Муса Магомедов був обраний народним депутатом України на парламентських виборах 2019 року від партії «Опозиційний Блок» за виборчим округом №45 (Донецька область). Колишній генеральний директор Авдіївського коксохімзаводу, що належить Рінату Ахметову. На відміну від інших депутатів з групи Ахметова має проукраїнські погляди, називає Росію країною-агресором, а особливий статус Донбасу вважає тимчасовим компромісом, кінцевою метою якого має бути повна інтеграція регіону в Україну за українськими законами. «Ми повинні будувати перехідну модель, яка на якийсь проміжок часу під контролем миротворчого міжнародного контингенту може профункціонувати, а після цього – повна інтеграція за українськими законами», – заяви Магомедов в інтерв'ю виданню «Донбас Реаліі» восени 2019 року. Лідер партії «Порядок», що активізувалась перед

місцевими виборами 2020 року, просуваючи минулих регіоналів. Так, на довиборах по округу 50 в Донецькій області, Магомедов активно агітував за Аксьонова – скандального міського голову Добропілля.

В рамках своєї депутатської діяльності активно просував питання, що торкалися ОРДЛО в 2019 році, це були такі ініціативи: звернення Верховної Ради України до Президента України щодо «зняття блокади Донбасу»; про відновлення соціально-економічних зв'язків в окремих районах Донецької та Луганської областей з метою захисту прав і свобод громадян України, що проживають на цих територіях; про надання допомоги в окремих районах Донецької та Луганської областей. Всі ці ініціативи не були підтриманні ВР, останні два роки не зареєстровано ініціатив від Магомедова стосовно Донбасу [93].

Руслан Требушкін народний депутат України, колишній мер Мирнограда і Покровська Донецької області. У політиці з 2006 року, коли був обраний до Мирноградської міська рада 5-го скликання. У 2019 році був обраний депутатом Верховної Ради 9 скликання від партії «Опозиційний Блок» за виборчим округом №50 (Донецька область) [95].

У 2014 році відкрито підтримував бойовиків так званої «ДНР», виступав проти АТО і називав українську владу «хунтою». «Реальність така, що сьогодні наші мирні жителі піддаються фізичному знищенню, а стоїть за цим та хунта, яка захопила владу і розв'язала війну проти українського народу. Нас охрестили бандитами, терористами і зрадниками, розв'язали широкомасштабну українську пропаганду. У результаті жителі центральної та західної України повністю підтримують АТО на південному сході країни. Людям «промивають» мізки, тому більшість українців сьогодні вважають цілком нормальним вбивати мирних громадян», – заявив Требушкін 14 травня на черговій 77-й сесії Дмитрівської міської ради [29].

Однак, після того, як Дмитров та Красноармійськ звільнили від терористів українські військові, Требушкін змінив контекст своїх виступів та став висловлювати патріотичну позицію. У 2019 році Требушкін заявив, що

українізація Донбасу допоможе залучити в регіон інвестиції: «культурна дипломатія допоможе наладити та економічні зв'язки, притягнути нові інвестиції, гранти, і, сочасно, дозволить перетворити Покровськ і весь український Донбас в культурно цілісний та економічно успішний регіон». На місцевих виборах 2020 року був обраний міським головою Покровська. Новообраний мер Покровська та колишній нардеп Руслан Требушкін хоч і представляв партію «За Майбутнє», раніше був членом «Опоблоку». Сам мер причетність до Ахметова та «Опоблоку» заперечує. Поки Требушкін був народним депутатом, він не займався питаннями, що безпосередньо стосуються реінтеграції Донбасу. Проте, деякі його ініціативи стосувалися підприємств вугільної галузі, що можна вважати як забезпечення інтересів вугільних регіонів Донецької області [97].

Аксьонов Андрій У 2015 обраний міським головою Добропілля як самовисуванець. У 2017 році у медійному просторі було проведено розслідування про те, як Аксьонов отримав російський паспорт. Аксьонова судили за підробку документів, а також за розтрату майна, але він не з'являвся на судові засідання, а також покинув Добропілля і виїхав за кордон. У жовтні 2018 міського голову оголосили у розшук. У січні 2019 року повернувся на територію України. У 2020 році був знову обраний на посаду міського голови Добропілля. За нього проголосували 58,4% виборців. «Аксенов точно з тих, хто націлений на перемогу, вміє працювати, людина принципів, близька за духом більшості жителів регіону. З підтримкою таких парламентаріїв, як він, ми упорядкуємо Донбас», – підкреслив народний депутат України, голова партії «Порядок» Муса Магомедов. Партія «Порядок» – черговий проект Ахметова, ця партія активно просуває свої інтереси у Донецькій та Запорізькій областях. У 2021 році Аксьонов був обраний народним депутатом за виборчим округом №50 (Донецька область). Дії Аксьонова неодноразово демонстрували його проросійські погляди [46].

Юрій Бойко родом з міста Горлівка, Донецька область. У 2006 року призначений міністром палива і енергетики (в уряді Віктора Януковича). У

2019 році був обраний народним депутатом 9 скликання від партії «Опозиційна платформа - За життя», член Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин. Питання ситуації на сході України є соціально чутливим і «має проходити» через референдум, вважає співголова фракції «Опозиційна платформа – За життя» Юрій Бойко. За час своєї депутатської діяльності просував такі питання, що стосуються Донецької та Луганської областей: звернення до Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів для забезпечення населення Донецької області безперебійним водопостачанням; Заява Верховної Ради України щодо необхідності термінового відновлення роботи контрольних пунктів в'їзду/виїзду у Донецькій та Луганських областях; внесення змін до Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» [29].

Опозиційна платформа «За життя» формує собі імідж партії миру, яка б завершила війну на Донбасі та досягла соціального процвітання та економічного відродження Донбасу та України в цілому. Оскільки фракція «За життя» кількісно мала і не може впливати на державні рішення, представники цієї сили зосередили свої зусилля на роботі із ЗМІ. Лідери опозиційної платформи «За життя» мають великі медіа-ресурси – «Інтер», «112», «ЗІК», «News One», частково «НАШ», на яких просувається проросійський політичний порядок денний у медіа-просторі. Крім того, партія «За життя» активно використовує свої зв'язки з російськими елітами та владою в Кремлі.

Валерій Гнатенко народний депутат України (ОПЗЖ, округ №49) Колишній мер Дружківки, а нині депутат Верховної Ради від партії ОПЗЖ. У 2014 році, будучи мером міста, співпрацював із бойовиками російського диверсанта Ігоря Гіркаіна, виступав на мітингах сепаратистів і допомагав бойовикам організувати у місті незаконний референдум щодо

відокремлення від України. У 2019 році балотувався по мажоритарному округу в парламент і виграв, обійшовши Бориса Колеснікова. Як і лідери ОПЗЖ, виступає за прямі переговори з бойовиками так званих «ДНР» і «ЛНР» і надання ОРДЛО особливого статусу на умовах Росії [33].

Максим Єфімов – народний депутат України (округ №48), впливовий бізнесмен із Краматорська. У минулому скликанні парламенту Єфімов входив до фракції «Блок Петра Порошенка». У 2019 році переміг на окрузі у Краматорську як самовисуванець. У 2018-2019 роках Максим Єфімов став власником низки активів, які раніше належали Олександру Януковичу, зокрема компанії «Донбасенерго». На сьогодні є найбільш рейтинговим і впливовим політиком Краматорська і претендує на контроль над містом. Єфімов не робив скандальних і резонансних заяв щодо конфлікту на Донбасі, займав у цілому помірною-проукраїнську позицію протягом усього конфлікту. В рамках своєї депутатської діяльності однією з ініціатив Максима Єфімова стало відновлення можливості іпотечного кредитування для жителів Донецької та Луганської областей. За цей час у регіоні не будували житлові багатоповерхівки і взяти кредит на купівлю нерухомості навіть на вторинному ринку через було неможливо.

Сергій Тарута – народний депутат України (ВО «Батьківщина»), бізнесмен. Впливовий бізнесмен і політик, колишній Голова Донецької області облдержадміністрації, нині – народний депутат від партії «Батьківщина». Після подій 2014 року зазнав значних фінансових втрат і втратив колишній вплив в українській політиці. Робив спроби створити власну політичну силу «Основа», розраховану на голоси жителів південного сходу, проте, політичний проєкт так і не зміг завоювати популярність. Навесні 2014 року був призначений главою Донецької ОДА, але не зміг утримати ситуацію в регіоні. Після прийняття Верховною Радою закону про особливий статус Донбасу, Тарута заявив, що прийнятий закон є розмитим і назвав його зрадою. «А нас як: продали, «злили»? Де ми, в Росії чи Україні? За що ми боролися? За що гинули наші хлопці? Що нове утворення собою

являє? Де його межа в Україні? Чи залишиться вона відкритою чи ні? У нас буде дві Донецькі області або одна Донецька область, а всередині буде якесь незрозуміле об'єднання «ДНР» і «ЛНР»? «ДНР» і «ЛНР» – це терористичні організації чи ні? Строки, коли відбудеться складання зброї? Ми цього теж не побачили», – заявляв Сергій Тарута восени 2014 року.

Протягом 2014-2019 років Сергій Тарута був одним із найактивніших політиків, які пропонували різні варіанти вирішення конфлікту на Донбасі. Сергій Тарута вважає неефективними Мінські переговорні процеси та Комплекс заходів з виконання Мінських домовленостей, які вичерпали себе, а лише зупинили активну фазу бойових дій. «Мінськ» не працює, зустрічі відбуваються один або два рази на місяць. Я запропонував замість «Мінська» «віденський майданчик». Потрібно переформатувати переговорний процес, домогтися, щоб були спецпредставники з Німеччини, з Франції та з України. На постійній основі вести переговори у Відні разом з ОБСЄ та разом із представником Європи», - говорив Тарута у 2017 році. У 2017 році Сергій Тарута представив на Мюнхенській конференції з безпеки свій План розв'язання конфліктів «Три основи: легітимність – безпека – довіра». Під час президентських виборів 2019 року Тарута запропонував перенести переговорний процес до Відня і побудувати його на базі ОБСЄ. Тарута називає конфлікт на Донбасі «війною Росії проти України». Водночас цей конфлікт має елементи як громадянського, так і геополітичного протистояння за лінією «колективний Захід – Росія». Свого часу Тарута пропонував різні механізми вирішення конфлікту із залученням міжнародних миротворців, запуск механізму міжнародної перехідної адміністрації тощо. Тарута відкидає можливість вирішення конфлікту військовими засобами. У 2020 році Сергій Тарута не проявляє особливої активності навколо врегулювання конфлікту на Донбасі, оскільки вся діяльність відбувається навколо влади та особисто президента Зеленського. Однак у лютому 2020 року троє українських експертів, пов'язаних з Тарутою, підписали план виходу України з кризи, який відомий як «Дванадцять кроків до більшої

безпеки в Україні та євроатлантичному регіоні». Цей план різко розкритикували українські експерти та політики, оскільки він пропонував багато суперечливих питань, зокрема, пошук та формування нової української ідентичності з урахуванням інтересів Росії та європейських сусідів. У парламенті Сергій Тарута працює в Комітеті з питань економічного розвитку і в першу чергу займається питаннями бізнесу, а не реінтеграцією ОРДЛО [114].

Дмитро Лубінець. Входить до групи «За майбутнє» є депутат-мажоритарник від Волновахи Дмитро Лубінець, який очолює парламентський Комітет з прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій Донбасу та Криму. Дмитро Лубінець об'єднався навколо себе депутатів з промислового Донбасу та окупованих територій. Як голова комітету, Дмитро Лубінець бере активну участь у розробці нормативних документів, пов'язаних з реінтеграцією Донбасу (питання пенсій, перетини вздовж лінії зіткнення, медичне обслуговування, консультації щодо стратегії реінтеграції ОРДЛО). Наприклад, за ініціативи Лубінця були подані наступні законопроекти проект Закону України про внесення змін до Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" щодо захисту житлових прав студентів; проект Закону України про внесення зміни до статті 7 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" щодо щомісячної адресної допомоги; проекту Закону України про внесення змін до статті 7 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" щодо забезпечення виплати пенсій та соціальної допомоги; внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо звільнення від адміністративної відповідальності осіб за несвоєчасне подання заяви про державну реєстрацію народження дитини, яка народилась на тимчасово окупованих територіях України) тощо [28].

В той час, як регіональні еліти, що входять до складу Верховної Ради, займаються безпосередньо формуванням політики щодо деокупації окремих

районів Донецької та Луганської областей, то функція безпосередньої імплементації цих політик залежить саме від місцевих еліт. Від лояльності місцевих еліт до центральних органів влади, їх політичних поглядів, залежить ефективність впровадження законодавчих ініціатив на локальному рівні. Також, велике значення має те, яку позицію займає місцева еліта стосовно процесу деокупації, це впливає на ті рішення, які приймаються на місцевому рівні. Наприклад, у 2015 році лише 30% звільнених територій були покриті українськими телеканалами [104].

У багатьох населених пунктах за Указом Президента було створені Військово-цивільні адміністрації (ВЦА) як тимчасовий державний орган з елементами військової організації управління для забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації. Діяльність ВЦА викликає багато суперечностей, адже деякі механізми не згоджуються з чинним законодавством України і в багатьох містах ефективність управління ВЦА значно нижча, ніж в ОТГ чи інших територіальних одиницях. Таким чином, представники ВЦА виступають як заміна місцевої політичної еліти, але не відбувається цикл оновлення еліти, що погіршує ефективність еліт [88].

Індустріальне місто Маріуполь, що є найбільшим містом підконтрольної українському уряду частини Донецької області, до 2014 року було відомим лише своїми заводами – гігантами металургійної промисловості. У 2014 році у місті відбували події за сценарієм так званої «руської весни», на головній площі збирались проросійські налаштовані громадяни, які закликали провести референдум про федералізацію. На той момент місто очолював Ю. Хотлубей, який був мером з 1998 по 2015 рік. «Я вже тоді розумів, куди нас тягнуть, і що Придністровський сценарій – те, що готують і для України. І за такого сценарію місто гине однозначно. Ми не можемо бути у сірій зоні. Наша промисловість, порт – все зав'язано на експорту. Місто просто зупиниться і помре, якщо це вдасться реалізувати. Тому ми робили все, що могли у тій ситуації, щоб утримати місто. Десь

наприкінці квітня ми провели проукраїнський мітинг біля театру. І до мене підходили із погрозами розправи після мітингу» – сказав Ю. Хотлубей в інтерв'ю 2021 року [83].

Сутички, які вже переросли у конфлікт з використанням насильства та зброї, місцева влада намагалась зупинити, запрошуючи до діалогу сторін. У місті проходили громадські слухання, круглі столи, результатом яких став проект, в якому містились кроки, що мати стабілізувати суспільно-політичну ситуацію в місті. Проте, цих кроків виявилось замало, і представники так званої «ДНР» стали контролювати ситуацію в місті. Загострення ситуації відбулось 9 травня 2014 року, коли терористи намагалися захопити Головне управління внутрішніх справ. Результатом цієї сутички стали жертви серед військових і цивільних – 11 загиблих і 42 поранених. Ця подія викликала широкий резонанс серед населення, адже люди вважали, що українські військові перші відкрили вогонь. Навіть компанія «Метінвест», яка володіє металургійними комбінатами імені Ілліча та «Азовсталь», опублікувати звернення, у якому засудили дії українських військових. Вони закликали відмовитися від методів великомасштабних боїв у містах із залученням ЗСУ, а також виступили за виведення із міста всіх українських військових.

Після псевдореферендуму 11 травня 2014 року, представники так званої «ДНР» почали тиснути на мера Хотлебуя, вимагаючи від нього відставки. Проте, Хотлубей знов закликав до перемовин у форматі круглого столу, результатом якого стало підписання Меморандуму про порядок і безпеку. Його підписали генеральні директори металургійних комбінатів, місцева влада, правоохоронні органи, представники так званої «ДНР», члени мариупольської громади та інші. Головна мета меморандуму – спільне патрулювання та забезпечення правопорядку у місті [5].

19 травня було заблоковано постачання сировини на мариупольські металургійні комбінати через залізницю. Метінвест одразу організував мітинг робітників, засудивши дії збройних представників так званої «ДНР» та виступивши проти «віртуальної республіки». Таким чином, позиція

керівництва «Метінвест» кардинально змінилась після того, як функціонування металургійних заводів опинилося під загрозою [5].

Показовим фактом є те, що Маріуполь став одним з небагатьох міст, з тих, що були підконтрольні так званій «ДНР», де вдалося провести президентські вибори 2014 року. Явка на виборах у місті Маріуполі склала 14,47%, голосувати прийшло 46 695 осіб із 322 760, які мають право голосу. Для порівняння, загальна кількість тих, хто прийшов голосувати у Донецькій області, склала 190 794 осіб з 906 768, відповідно явка 21,04 % [76].

Місяць Маріуполь був під контролем російських окупаційних сил. 13 червня 2014 року полк «Азов» та інші батальйони звільнили місто від проросійських бойовиків. Місто перейшло під контроль українського уряду, проте, в Маріупольському районі ще велися позиційні бої. 25 серпня 2014 р. регулярні російські війська перетнули кордон України з території Росії і почали наступ на Маріуполь. В місті одразу почали формуватися загони добровольців, готових обороняти Маріуполь від вторгнення російських військ. Тоді було захоплено сусіднє місто Новоазовськ. Активіст руху «Оборона Маріуполя» Денис Гаврилов стверджує, що місцева влада, сили АТО та волонтери зробили все, щоб захистити місто у разі повномасштабного наступу бойовиків [87].

Під час загрози захоплення Маріуполя російськими найманцями, проходило 41 сесія міської ради, на сесії депутати звернулися до мешканців міста із закликом зробити все можливе задля збереження миру, підтримати патріотичні ініціативи. Зачитав звернення секретар міськради Андрій Федай. «Україна єдина, Маріуполь – це Україна!», – говорилося у повідомленні. Окрім того, вперше на сесії зазвучав гімн України. Проте, не всі депутати Маріупольської міської ради підтримували такий патріотичний курс, багато «регіоналів» вже не повернулися в місто. З 76 депутатів на останній сесії була лише 41 людина [71].

Отже, у серпні-жовтні 2014 року зусиллями ЗСУ, волонтерів, проукраїнської частини громади та політичної еліти, вдалося стримати

наступ на Маріуполь. Проте, в місті все ще була неспокійна та напружена обстановка. «Треба продовжувати зміцнювати місто, продовжувати роботу з населенням для того, щоб формувати громадську думку за Україну. Це дуже важливий момент. Вести роботу із забезпечення переселенців, щоб створити для людей нормальні умови. Головне для нас – зиму протриматися», – мер Маріуполя Юрій Хотлубей заявив в інтерв'ю у листопаді 2014 року [81].

Подією, яка значно дестабілізувала мирне життя у місті, став обстріл з реактивних систем залпового вогню «Град» житлового мікрорайону Східний у Маріуполі 24 січня 2015 року. В ході обстрілу 31 житель Маріуполя загинув, 117 поранено. Тоді на позачерговій сесії міської ради було вирішено наступне: «Вважати терористичну атаку на Маріуполь військовим злочином. Добиватися цієї класифікації події 24 січня 2015 року у національних та міжнародних судах. Підтримати визнання «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями, а Російську Федерацію – агресором та спонсором тероризму» [10].

Складно військово-політична ситуація тривала і надалі в Маріуполі, обстріли околиць міста все ще продовжувались з боку окупаційних військ РФ, а місцеві вибори, які були заплановані на 25 жовтня 2015 року, були зірвані через підозру у неправомірних діях типографії, де друкувалися бюлетені. Місцеві вибори все ж таки відбулися у Маріуполі 29 листопада 2015 року. Це була можливість до оновлення регіональної політичної еліти, адже в місті з'явилися нові політичні сили, були сподівання, що проукраїнські сили отримають значну підтримку, адже місто майже не зазнало окупації і досі потерпає через близькість до лінії розмежування. Тим паче, Маріуполь прийняв доводі велику кількість ВПО, які знають, які є наслідки окупації та як занепадають тимчасово окуповані території.

Місцеві вибори в Маріуполі стали життєво важливим тестом на українську демократію, щоб задати курс на політичну інтеграцію на Сході України. На місцевих виборах у Маріуполі загалом приймали участь 13 партій, а саме: «УКРОП», «Опозиційний блок», «Сила людей», «Наш край»,

«Нова держава», «Самопоміч», «Батьківщина», «Солідарність», «Партія простих людей», «Сильна Україна», «Молодь до влади», «Свобода», «Радикальна партія Ляшка». Проте, за результатами виборів, у міську раду пройшли лише три партії: «Опозиційний блок», «Сила людей» та «Наш край». Загалом у міськраді 54 місця, з яких 45 займають депутати від «Опоблоку», 5 – від «Сили людей» та 4 – від «Нашого краю» [9].

«Сила Людей» отримали п'ять місць у міській раді Маріуполя, що свідчить про те, що місцеві жителі готові підтримати молодих активістів і політиків, які вважаються представниками громади, а не представляють сторонні інтереси.

У 2015 році також був обраний новий мер міста Маріуполя, за результатами виборів ним став Вадим Бойченко, який набрав 72,88% голосів. Раніше Вадим Бойченко був директором з персоналу та соціальних питань на ММК ім. Ілліча, який входить до холдингу "Метінвест" Ріната Ахметова.

Те, що «Опозиційний блок» отримав значну підтримку на Сході України на виборах, це, звісно, проблема. Проблема в тому, що блок, як і більшість партій українського парламенту, є креатурою олігархів. Її лідери обіцяють захищати інтереси Сходу України, але насправді вони мають на меті помститися за поразку від Майдану та позачергових парламентських виборів у жовтні 2014 року.

Однак, незважаючи на риторику (так улюблену східними регіонами), яку використовує Опозиційний блок, виборці все ще мало довіряють партії. Це стало зрозуміло з безпрецедентно низької явки у жовтні. І є ймовірність, що вона мала б ще меншу підтримку, якби на політичній арені було місце для чіткої альтернативи з відчуттям особливого економічного та культурного складу Донбасу.

Така альтернатива мала б дистанціюватися від усіх олігархічних кланів і сил націоналізму, а також створювати соціальний порядок денний і шукати шляхи відродження економіки регіону. Ця партія також повинна відкинути існуючі стереотипи, не приєднуючись до Росії: навіть у невідконтрольних

Україні районах Донбасу ставлення до нинішнього російського керівництва далеко не ентузіазм.

Чергові місцеві вибори відбулись 25 жовтня 2020 року. На цей раз конфігурація політичних сил у Маріуполі істотно змінилась. На цих виборах висунули кандидатів у депутати наступні партії: політична партія «Блок Вадима Бойченка», політична партія «Опозиційна платформа – за життя», політична партія «Партія Шарія», політична партія "Сила Людей», політична партія «Слуга народу», політична партія «Європейська солідарність», політична партія «За майбутнє», політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», Політична партія «Наш край», Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка».

До складу місцевої ради пройшли наступні партії: політична партія «Блок Вадима Бойченка» – 22 депутати, політична партія «Опозиційна платформа – за життя» – 19 депутатів, політична партія «Партія Шарія» – 5 депутатів, політична партія «Слуга народу» – 4 депутати, Політична партія «Сила Людей» – 4 депутати [38].

Вадима Бойченко було обрано на другий строк мером Маріуполя, тільки тепер від вже висувався під брендом власної партії «Блок Вадима Бойченка». Має репутацію проукраїнського політика, його син служить у морській піхоті і має статус учасника бойових дій. За часи каденції Бойченка в Маріуполі дійсно відбулось багато змін, реконструкцій та покращення інфраструктури, місто називають «новим Донецьком». На посаді мера Маріуполя у 2016 р. Вадим Бойко висловлювався за надання Донбасу особливого статусу. Зараз, озвучуючи свою амбітну програму розвитку міста та Приазов'я у 2020 р., майбутній мер зосередив увагу на соціально-економічних перевагах розвитку прифронтових територій за умов децентралізації, вважаючи це прагматичним прикладом та шляхом до реінтеграції тимчасово окупованих територій. Велику увагу В. Бойкоченко приділяє вирішенню проблем ВПО та військовослужбовців, а у Маріуполі це відповідно 100 та 50 тис. населення, активно співпрацюючи в цьому питанні

з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України.

«Децентралізація дала можливості. Але в першу чергу не фінансові. Знаєте, кажуть Микола Азаров був успішним менеджером. Він забрав 15% податків у міст і став успішним менеджером. Я теж можу бути таким менеджером. Тоді в такого міста, як Маріуполь, забрали мільярд гривень. Децентралізація цих грошей не повернула, але дала повноваження грошима розпоряджатись. Ми розробили стратегію, за якою ми відновлювали інфраструктуру останні п'ять років. Ми створили програму та поставили завдання стати найбільш відкритим містом в Україні. Наш бюджет виріс у шість разів, а бюджет розвитку - у 38 разів», – розповідає мер Маріуполя Вадим Бойченко. Усе це – результат децентралізації, а також того факту, що місто стало базовим для компаній Ріната Ахметова, замінивши собою Донецьк. Сюди на постійне проживання переїхали 120 тисяч переселенців [58].

Перед українськими елітами постала дилема: вибори відбулися на територіях Донбасу, підконтрольних українській державі, найбільше отримав «Опозиційний блок», наступник «Партії регіонів Віктора Януковича. Простіше кажучи, це не те, чого хотів український уряд – більшість за «Опозиційний блок» продемонструвала непопулярність уряду на Донбасі.

У жителів Донбасу десятиліттями домінувала регіональна ідентичність. На відміну від інших частин України, на сході люди асоціюються насамперед із рідним містом чи регіоном, а не з українською державою в цілому. Регіон, слід сказати, також характеризується сильною патерналістською культурою.

У будь-якому разі, інтереси електорату та переселенців Донбасу далекі від думок політичного істеблішменту. І це не лише питання виборчої процедури: проблема набагато ширша. Регіон був маргіналізований і витіснений на периферію суспільної свідомості. Регіон, його людей та їхнє почуття ідентичності можна вилучити з публічної сфери, як це відбувається

сьогодні, але це стане ще однією перешкодою для створення соборної та демократичної України.

Отже, до складу Верховної ради України входить доволі багато представників регіональної еліти Донецької та Луганської областей. Деякі з них ще у 2014 роках були помічені у підтримці бойовиків та так званих «ДНР» та «ЛНР». Попри свої чіткі проросійські позиції, представники регіональної політичної еліти все ж таки змогли отримати підтримку у регіоні та зайняти місця у парламенті. Варто пам'ятати, щодо РФ веде гібридну агресію проти України, і той факт, що у регіоні висока підтримка проросійських партій та політиків, свідчить про те, що багато ресурсів вкладається у пропаганду та політичну агітацію.

Проукраїнські представники регіональної еліти, просуваючи свої ініціативи щодо покращення законодавчої бази стосовно ОРДЛО, прав ВПО, економічної складової регіону, вирішують як практичні поточні проблеми, так і створюють теоретичну та практичну базу майбутньої деокупації та відновлення державності на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Проте, кожен з них має своє бачення та просуває свої ініціативи у певній галузі, через що відсутнє єдине бачення стратегії деокупації та реінтеграції.

ВИСНОВКИ

Гібридна війна на Сході України залишається головним викликом національній безпеці України та всієї європейської цивілізації. Питанням врегулювання процесів деокупації перешкоджає відсутність державної стратегії деокупації окремих районів Донецької та Луганської областей внаслідок розбіжності поглядів серед політичної еліти. Результатом цього стало те, що ані українська громадськість, ані іноземні партнери не розуміють планів уряду щодо врегулювання конфлікту на Сході України. Питання війни і миру на сьогодні є найбільш значущим для української держави – від його вирішення залежить відновлення державного суверенітету та реінтеграція тимчасово окупованих територій.

Оцінюючи роль політичних еліт в деокупації, варто розуміти, що 2014 рік супроводжувався глибокою політичною кризою, а військовий конфлікт ще більше став чинником дестабілізації. Політичне керівництво зіштовхнулось з нерозумінням, як протистояти керованому Росією конфлікту на Сході, який її керманічі вперто кваліфікують, як громадянський. Ще одним фактором стало те, що був відсутній зв'язок між оновленим вищим керівництвом країни та регіональною політичною елітою. На жаль, в деяких випадках саме регіональна політична еліта підтримувала проросійські протести на Донбасі.

Після позачергових президентських та парламентських виборів в 2014 році, оновлення політичної еліти не принесло мирного врегулювання конфлікту, хоча передвиборчі обіцянки вводили в оману українське суспільство, котре потребувало від політиків рішучих дій. Доволі кардинальне оновлення політичних еліт відбулось після чергових виборів 2019 року, тоді в політиці з'явилося багато «нових облич», які до цього були задіяні в інших сферах суспільного життя. Проте, у Верховній Раді представлені й партії минулих скликань, які мають своє бачення деокупації. Новий Президент України В. Зеленський був доволі неоднозначним з питань

вирішення конфлікту протягом політичної боротьби, він намагався бути доволі лояльним по відношенню до Донбасу та перемовин з Росією. Проте, через деякий час, коли така політика не принесла жодних успіхів, він припинив свою риторичку про перемовини з російським керівництвом.

На місцеву рівні очікувалось значне оновлення політичної еліти, проте на виборах 2015 і 2020 року велику підтримку отримали проросійські партії, а саме «Опозиційний блок» та «Опозиційна партія – за життя». Така ситуація пояснюється декількома факторами: електоральна пам'ять виборців, які вважають ці партії «своїми», адже вони утворені на уламках «Партії регіонів», яка багато років була головною силою в регіоні. Також, варто враховувати, що війна на Сході має гібридний характер, кремлівська пропаганда вкладає величезні ресурси, щоб підтримувати проросійські партії у регіоні. Деякі політики, що підтримували так звані «ДНР» та «ЛНР» в 2014 році, після стабілізації та повернення своїх міст під контроль українського уряду, встигли «перезбутися» та демонструвати проукраїнську позицію. В Донецькій та Луганській областях все ж є представники регіональної політичної еліти, які мають чітку проукраїнську позицію та змогли отримати місця у місцевих та селищних радах. Завдяки таким політикам регіон розвивається, не зважаючи на близькість до лінії зіткнення.

Новою тенденцією, що змінила структури політичних еліт стала поява місцевих партій. Це дозволило позбутися від моноліту домінування політичних сил, що складаються з осіб, дотичних до режиму Януковича. І, хоча, такі партії як «Опозиційний блок», зберігають своє представництво в органах місцевого самоврядування, проте, з кожними виборами відсоток зменшується. Місцеві вибори 2020 року продемонстрували, що в регіоні відсутня єдина лідируюча політична сила: нові політичні партії «перетягнули» на себе частину електорату. Наприклад, у місті Маріуполі найбільшу підтримку здобула новостворена партія «Блок Вадима Бойченка».

Новим прошарком серед місцевої еліти стали Військово-цивільні адміністрації, які були започатковані в містах найближчої близькості до лінії

розмежування. У цих містах не відбуваються місцеві вибори, а керівником ВЦА є людина з військовим досвідом. Проте, зважаючи, що останніми роками є певна стабільність щодо безпекової ситуації у таких містах, що могло б дозволити провести місцеві вибори, ВЦА все ще залишаються керівним органом. Ефективність таких адміністрації є великим питанням, адже в таких містах відсутній демократичний процес оновлення політичних еліт шляхом виборчого процесу.

Аналізуючи регіональну еліту, яка репрезентує Донецьку та Луганську області у Верховній Раді, варто зауважити, що деякі представники політичної еліти мають проросійські погляди, найчастіше маючи бізнес зв'язки з РФ. Тому більшість їх ініціатив стосується економічного зближення з ОРДЛО. Проукраїнська частина регіональної еліти має розрізнені законодавчі ініціативи, що стає перепорою на шляху вироблення єдиної стратегії деокупації.

Однією з ключових проблем, яка впливає з оцінки діяльності політичних еліт Донбасу, є те, що ключові представники цих еліт відстоюють в першу чергу інтереси олігархів, що не сприяє всебічному економічному розвитку регіону та зростанню благополуччя його мешканців. Регіональні еліти залучені до розв'язання проблем, пов'язаних з російсько-українською війною, заробляючи, з одного боку, політичні дивіденди, а з другого боку, маючи фінансово-бізнесові інтереси в регіоні, намагаючись зберегти там монополію на вплив. Основні політичні гравці («ОПЗЖ» та «Опозиційний блок») протягом 2015-2020 років фактично не змінили своє проросійське бачення відновлення державного суверенітету України через Мінський процес, особливий статус Донбасу, прямі переговори з представниками окупаційних адміністрацій.

Таким чином, на сьогодні політичні сили України мають суттєві розбіжності щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. Правлячі політичні партії демонструють розмите бачення шляхів деокупації та уникають різких кроків з цього питання, побоюючись дестабілізації та дострокових

парламентських виборів. В той же час, опозиційні та позапарламентські сили мають більше простору для маневру та активніше висувують свої пропозиції щодо реінтеграції, проте, не завжди ці пропозиції лунають на користь української держави.

Скоординовані дії політичної еліти зможуть ефективно та справедливо врегулювати конфлікт з Росією дипломатичним шляхом, виграти від цього, змусити Росію до деокупації окупованих територій за допомогою санкцій та блокад, а також перемогти як на місцевій українській арені воєнних дій і на більш глобальному рівні, лише за умови, що всі вищезазначені дії та заходи повністю і в кінцевому підсумку розроблені та впроваджені разом із курсом на неминучу модернізацію державного управління, радикальні та фундаментальні реформи в усіх без винятку, сфери життя країни та не концесійну політику щодо капітуляції агресора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович В. Формування сучасної української еліти в умовах перехідного суспільства // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації: щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. С. 321-324.

2. Аналіз бойових дій на сході України в ході зимової кампанії 2014–2015 років // Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/12/23/analizbojovih-dij-na-shodi-ukraini-v-hodi-zimovoi-kampanii-2014%E2%80%932015-rokiv--16785/> (дата звернення: 08.05.2021).

3. Аналіз Генерального штабу ЗСУ щодо бойових дій на Дебальцевському плацдармі з 27 січня до 18 лютого 2015 року. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2015/10/19/analiz-illovausk--14354/> (дата звернення: 06.05.2021).

4. Арсеній Яценюк: «Не протистояти Росії мало б катастрофічні наслідки». Інтерв'ю Прем'єр-міністра України для німецької газети Frankfurter Allgemeine Zeitung. 2014. 2 червня. URL: <https://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/974> (дата звернення: 11.05.2021).

5. Бенчук В. «Російська весна» в Маріуполі на сторінках газети «Приазовский рабочий» (лютий-червень 2014 року) // Військово-науковий вісник. 2020. Вип. 33. URL: <http://vov.asv.gov.ua/article/view/203506> (дата звернення: 11.10.2021).

6. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки // Віче. 2010. № 7. URL: <http://www.viche.info/journal/1955/> (дата звернення: 04.05.2021).

7. Бішук В. Еволюція трактування поняття еліта в історико-філософському контексті та можливість застосування класичних підходів елітаризму в сучасних українських умовах // Демократичне врядування. 2012.

Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_11 (дата звернення: 12.10.2021).

8. В Мариуполе милиция открыла 6 уголовных производств на участников пророссийских митингов. URL: <https://www.0629.com.ua/news/499594/v-mariupole-milicia-otkryla-6-ugolovnyh-proizvodstv-na-ucastnikov-prorossijskih-mitingov-foto> (дата звернення: 17.10.2021).

9. В Мариуполе подвели итоги выборов. URL: https://rus.lb.ua/news/2015/12/02/322408_mariupole_podveli_itogi_viborov.html (дата звернення: 13.10.2021).

10. В Мариуполе прошла внеочередная сессия горсовета. Большинство голосов признали Россию страной – агрессором. URL: <https://www.0629.com.ua/news/726209/v-mariupole-prosla-vneocerednaa-sessia-gorsoveta-bolsinstvom-golosov-priznali-rossiu-stranoj-agressorom-video> (дата звернення: 24.10.2021).

11. Виступ Президента України на дебатах Генеральної Асамблеї ООН з питання: «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» 20 лютого 2019 р. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/44493/vistup-prezidenta-ukrajini-na-debatah-generalnoji-asambleji-oon-z-pitannya-situatsiya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrajini.html> (дата звернення: 05.02.2021).

12. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. К., 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf (дата звернення: 14.08.2021).

13. Власюк О., Кононенко С. В. Кремлівська агресія проти України: монографія. К.: НІСД, 2017. 304 с.

14. Ворчакова І. Регіональна політична еліта: принципи структуризації та можливості лобіювання інтересів // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Питання політології». 2014. Т. 27 (№1132). С. 82-87.

15. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990 – 2016 рр.). Київ, 2017. 332 с.

16. Гібридна війна Росії – виклик і загроза для Європи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. // Національна безпека і оборона. 2016. №9. С. 2-7.
17. Головатий М. Кому служить політична еліта // Персонал плюс. 2006. № 21 (172). 24 - 30 травня.
18. Головатий М. Політична еліта сучасної України: регіональний і національний контекст. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1332> (дата звернення: 12.05.2021).
19. Головка В. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави // НАН України; Ін-т історії України. К. Ніка-Центр, 2016. 796 с.
20. Діхтяренко А. Донбас без вибору. Чому ЦВК скасувала місцеві вибори на частині підконтрольної Україні території? // Радіо Свобода. 2020. 23 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30853407.html> (дата звернення: 09.07.2021).
21. Донбас і Крим: ціна повернення / Гол. ред. В. Горбулін. Київ, 2015.
22. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. К.: НАДУ, 2013. 268 с.
23. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 18.01.2018 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 05.02.2021).
24. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 09.02.2021).
25. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 24.02.2018 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> (дата звернення: 06.05.2021).

26. Золкіна М. Питання Донбасу: орієнтири для нової влади / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2-19. 23 серпня. URL: <https://dif.org.ua/article/pitannya-donbasu-orientiri-dlya-novoi-vladi> (дата звернення: 13.05.2020).

27. Інтерв'ю Арсенія Яценюка німецькому виданню SPIEGEL. URL: <https://yatsenyuk.org.ua/ua/news/open/1481> (дата звернення: 11.05.2021).

28. Казанський Д. Ахметов як міфічний персонаж // Тиждень. 2015. 3 жовтня. URL: <https://tyzhden.ua/Society/147072> (дата звернення: 27.06.2021).

29. Казанський Д. Карта акторів конфлікту на Донбасі: локальні актори. 2020. CivilM +, 28 с. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2021/07/Lokalni_aktori_ua.pdf (дата звернення: 22.10.2021).

30. Кількість зареєстрованих ВПО станом на 13 квітня 2020 р. URL: <https://mtot.gov.ua/ua/kilkist-zareestrovanih-vpo-stanom-na-13-kvitnja-2020-r> (дата звернення: 05.02.2021).

31. Коваленко Д. Регіональні еліти як об'єкт теоретичного дослідження // Молодий вчений. 2017. № 2 (42). С. 18-21. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/2/5.pdf> (дата звернення: 05.11.2021).

32. Козаченко О. Новинський безперешкодно проголошує колабораціоністські тези на українському телебаченні // Bihus. 2020. 21 серпня. URL: <https://bihus.info/novynskyj-bezpereshkodno-ozvuchuye-kolaboraczionistski-tezy-na-ukrayinskomu-telebachenn/> (дата звернення: 08.11.2021).

33. Козловець М. А. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Політологія. 2017. № 2. С. 74-87.

34. Колодій А., Луценко А., Кармазіна М., Богашева Н., Ключковський Ю., Стецюк П., Фесенко В. Сучасний стан і тенденції

розвитку політичних партій в Україні // Національна безпека і оборона. Центр Разумкова. 2015. № 6-7 С. 155-156.

35. Комарова О. Три роки від загибелі Володимира Рибачка. Захищав Україну і український прапор // Радіо Свобода. 2017. 17 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28435565.html> (дата звернення: 07.10.2021).

36. Корнієвський О. Громадянське суспільство та правляча еліта: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні // Стратегічні пріоритети. НІСД. 2014. Вип. 3(32). С. 115-120.

37. Коротков Д. Політична система України: становлення та розвиток у виборчому процесі. Харків: Вид. ХНЕУ, 2012. 244 с.

38. Кочубей Л. О. Політична еліта та політичний клас: класичні зарубіжні концепції // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2009. Вип. 17. С. 96-107. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26610/15Kochubey.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.10.2021).

39. Кочубей Л. О. Сучасні політична еліта та політичний клас: визначення, моделі та особливості становлення / Л.О. Кочубей // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2010. Вип. 1. С. 37-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2010_1_6 (дата звернення: 10.05.2021).

40. Кравець Р. Вадим Новінський: Ніхто з представників великого бізнесу не ходитиме по струнці // Українська правда. 2021. 7 липня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/07/7/7299666/> (дата звернення: 17.10.2021).

41. Крюков О.І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: Монографія / За наук. ред. Е.А. Афоніна. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 252 с.

42. Лібанова Е. М. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики: національна

доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 168 с.

43. Лібанова Е., Дмитренко М. Чому саме Донбас став місцем національної трагедії? Пошук неполітизованої відповіді на політичне питання // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2019. Ви.п. 5-6 (79-80). С. 12-13. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/libanova_chomu.pdf (дата звернення: 21.10.2021).

44. Лопушинський І. П. Формування української політико-управлінської еліти: сучасний погляд на проблему // Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1. С. 22-30. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_5 (дата звернення: 03.11.2021).

45. Лук'яненко Л. Від української еліти залежить доля нації // День. 2000. 22 липня. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/vid-ukrayinskoyi-eliti-zalezhit-dolya-naciyi> (дата звернення: 14.10.2021).

46. Любарець А. Вибори нардепа на Донеччині: мер із паспортом РФ, продюсер «112» та зірка російських політичних шоу // Чесно. 2020. 26 лютого. URL: <https://www.chesno.org/post/4543/> (дата звернення: 09.10.2021).

47. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. 320 с.

48. Майорова А. Донбас в огні. Путівник зоною конфлікту // Центр дослідження безпекового середовища «Прометей». URL: <https://prometheus.ngo/works/donbas-v-ogni/> (дата звернення: 07.05.2021).

49. Маскевич О. Л. Проблема політичного лідерства в Україні на сучасному етапі розвитку // Молодий вчений. Серія Політичні науки. 2014. № 12 (15). С. 286-288.

50. Мачуський В. Політична еліта: визначення стратегічного курсу України на сучасному етапі // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2017. Вип. 3. С. 168-182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2017_3_12 (дата звернення: 29.10.2021).

51. Митко А., Шуляк Н. Специфіка формування нових політичних еліт в інформаційну епоху // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2017. № 1. С. 80-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvckrc_2017_1_10 (дата звернення: 27.10.2021).
52. Мінські угоди з врегулювання конфлікту на Сході України. URL: <https://bit.ly/2WOADED> (дата звернення: 18.05.2021).
53. Місцеві вибори – 2010. Пульс країни / Відп. редактори Когут А., Сідаш К. К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011. 228 с.
54. Названо підсумки голосування в Маріуполі // Еспресо. 2020. 31 жовтня. URL: https://espreso.tv/news/2020/10/31/nazvano_poperedni_pidsumky_golosuvannya_v_mariupoli (дата звернення: 12.10.2021).
55. Наступними кроками на шляху врегулювання конфлікту на Донбасі мають стати виведення НЗФ та повернення контролю України над держкордоном – Президент // Офіс Президента України URL: <https://www.president.gov.ua/news/nastupnimi-krokami-na-shlyahu-vregulyuvannya-konfliktu-na-do-63901> (дата звернення: 06.02.2021).
56. Новинський Вадим Владиславович / ПолітХаб. База даних політиків та партій. URL: <https://www.chesno.org/politician/445/> (дата звернення: 05.11.2021).
57. Оганесян К. Місцева влада Донеччини стала жертвою власної багаторічної політики // DW. 2014. 7 марта. URL: <https://bit.ly/2YIbwOg> (дата звернення: 08.10.2021).
58. Оленін А. Як Ахметов і децентралізація руйнують рейтинги ОПЗЖ на Донбасі // LB.ua. 2021. 27 квітня. URL: https://lb.ua/news/2021/04/27/483321_yak_ahmetov_i_detsentralizatsiya.html (дата звернення: 01.10.2021).
59. Олещенко В. М. Методологічні підходи аналізу еволюції політичних еліт в Україні // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2011. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=318> (дата звернення: 06.05.2021).

60. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія «Державне управління». 2012. Вип. 3. С. 175-182.

61. Очікування, надії та тривоги Донбасу: динаміка суспільних настроїв та рекомендації щодо державної політики / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. URL: <https://bit.ly/2T1wuMy> (дата звернення: 12.05.2021).

62. П'ять років після Майдану: хиткі дороговкази пам'яті: соціологи про сприйняття Революції гідності. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-maydan-revplyziya-gidnosti-spryinyattyu/29884039.html> (дата звернення: 08.09.2021).

63. Пархоменко Ю. Миротворці на Донбасі: чи з'являться блакитні шоломи після зміни влади в Україні? / Аналітичний центр «AdAstra». 2019. URL: https://adastra.icu/article?id=23&fbclid=IwAR3ORXh4ANKfQxBZs8FD2Nt9M-smpv_gLflkCAwluXf7n1Fqb_lxFZDRTrI. (дата звернення: 04.05.2021).

64. Пахарєв А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=61&c=1330> (дата звернення: 07.05.2021).

65. Пашков М. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. // Український центр економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Donbas.pdf (дата звернення: 04.05.2021).

66. Переосмислення деокупаційної політики України в рамках гібридної війни Росії проти України / Українська призма. Рада зовнішньої політики. 2020. 24 листопада. 173 с. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/63175928460113b4e9dcf21.35897876.pdf> (дата звернення: 16.08.2021).

67. Перепелиця Г. М. Україна – Росія: війна в умовах співіснування. К. : Видавничий дім «Стилос», 2015. 880 с.
68. План діяльності на плановий 2019 рік та два бюджетні періоди, що настають за плановим (2020-2021 роки) Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України від 11.01.2019 р. / Офіційний веб-сайт Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України URL: <https://mtot.gov.ua/files/uploads/cb36da30-5ba2-11e9-9cc2-c70f361b81aa.pdf> (дата звернення: 08.05.2021).
69. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355 с.
70. Політики реінтеграції тимчасово окупованих територій: моделі, сценарії, дискусії, досвід. Аналітичний звіт / А. Осипчук, А. Суслов, С. Шулімов, М. Яковлєв. URL: <https://uacrisis.org/wp-content/uploads/2021/10/reintegration-policies-UKR.pdf> (дата звернення: 19.0.2021).
71. Працкова А. Искусство перевоплощения мариупольских депутатов // 0629. Сайт города Мариуполя. 2014. 8 ноября. URL: <https://www.0629.com.ua/news/661167/iskusstvo-perevoplosenia-mariupolskih-deputatov-foto-video> (дата звернення: 05.10.2021).
72. Президент: Крім боротьби з невидимим ворогом триває війна на Сході. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/1/7246092/> (дата звернення: 13.05.2021).
73. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.04.2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» // Офіційний веб-портал Верховної Ради України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405/2014> (дата звернення: 08.05.2021).

74. Проблема якісної еліти в Україні ще не вирішена, нова революція стане катастрофою Головаха // День. 2017. 2 травня. URL: <https://www.online.ua/> <https://www.online.ua/> (дата звернення: 26.10.2021).
75. Проскуріна О. Політико-культурний вимір Донбаського регіону // Політичний менеджмент. 2007. №1. С. 127-135.
76. Протокол Центральної виборчої комісії про результати виборів Президента України. URL: http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_25052014.pdf (дата звернення: 02.10.2021).
77. Пухкал О. Політична еліта і громадянське суспільство в Україні: становлення і взаємодія // Вісник національної академії державного управління при Президентові України. 2009. №4. С. 193-202.
78. Рачок А. // Національна безпека і оборона. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. 2014. №5. С. 3–27.
79. Регіональні політичні еліти в Україні: аналіз літератури з проблеми та характеристика емпіричної бази для вивчення феномену (кінець 1991–2018 рр.). / За ред. М. С. Кармазіної. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 264 с.
80. Рибалка С. В. Особливості формування і функціонування регіональних політичних еліт в сучасній Україні // Грані. 2015. № 8. С. 47-52.
81. Рінгіс А. Мер Маріуполя: бойовиків у місті ніхто не чекає // Українська правда. 2014. 28 листопада. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2014/11/28/7045777/> (дата звернення: 14.10.2021).
82. Рогачук Д. Чим запам'ятався Петро Порошенко як народний депутат // Вибори вибори. 2019. 28 січня. URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2019/01/28/7149843/> (дата звернення: 16.10.2021).

83. Романенко А. "Я не был суперпатриотом". Как в СССР становились градоначальниками. Интервью с Юрием Хотлубеем. Часть 2 // 0629. Сайт города Мариуполя. 2021. 24 августа. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3159003/a-ne-byl-superpatriotom-kak-v-sssr-stanovilis-gradonacalnikami-intervu-s-uriem-hotlubeem-cast-2-foto> (дата звернення: 18.10.2021).

84. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій // Аналітична доповідь Центру Разумкова. Національна безпека і оборона. 2014 р. №5-6. С.3-5.

85. Рудич Ф. Політичний клас в сучасній Україні: методологічний контекст // Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї. К., 2009. Вип. 16. С. 6-7.

86. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

87. Священко Ю. Маріуполь: місяць после обстріла // 0629. Сайт города Мариуполя. 2015. 5 марта. URL: <https://www.0629.com.ua/news/759444/mariupol-mesac-posle-obstrela> (дата звернення: 12.10.2021).

88. Сікорський О. Військово-цивільні адміністрації, як спосіб забезпечення безпеки та нормалізації життєдіяльності населення в районі проведення антитерористичної операції // Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Право. 2017. Вип. 1. С. 160-164.

89. Сокирка Ю. Регіональний фактор у політичному процесі // Матеріали міжрегіон. науково-практ. конференції (Львів, 10.11.2007 р.) / укл. А. С. Романюк, Л. С. Скочиляс, О. В. Шиманова. Львів: Генеза, 2007.

90. Ставлення до ситуації на Сході України. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_situacii_na_vostoce_ukrainy.html (дата звернення: 02.10.2021).

91. Степаненко О. Г. Зміна політичної еліти шляхом люстрації: загальна характеристика та тенденції розвитку в Україні // The European Political and Law Discourse. 2017. Прага, 124-128.

92. Степаненко О. Г. Люстрація як форма зміни політичної еліти. Дис. на здобуття к. політ. н. за спец. 23.00.02 - політичні інститути та процеси. Миколаїв, 2019. 204 с. URL: <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2019/stepanenko/dis.pdf> (дата звернення: 06.05.2021).

93. Тимошенко Д. Экс-директор Авдеевского коксохима Магомедов: о том, «кого прощать», и «особом статусе» Донбасса // Радіо Свобода. 2019. 13 листопада. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/30269587.html> (дата звернення: 02.11.2021).

94. Токар М. Регіональна політична еліта: тенденції творення // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2009. Вип. 13. 2009. С. 297-299.

95. Требушкін Руслан Валерійович // ПолітХаб. База даних політиків та партій. URL: <https://www.chesno.org/politician/22249/> (дата звернення: 05.10.2021).

96. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року "Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text> (дата звернення: 12.10.2021).

97. Украинизация Донбасса поможет привлечь инвестиции – мэр Покровска // Интерфакс Украина. 2019. 21 января. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/561626.html> (дата звернення: 17.10.2021).

98. Український Донбас: ключові проблеми та шляхи їх вирішення (погляд експертів) / Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. 2017. 25 жовтня. URL: <https://dif.org.ua/article/ukrainskiy-donbas-klyuchovi-problemi-ta-shlyakhi-ikh-virishennya-poglyad-ekspertiv> (дата звернення: 05.10.2021).

99. Уряд схвалив Стратегію економічного розвитку Донбасу // Економічна правда. 2021. 18 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/18/677018/> (дата звернення: 07.08.2021).
100. Червоненко В., Шрамович В. Вибори у Краматорську і Слов'янську: як і чому на Донбасі виграв «Опоблок» // ВВС Україна. 2015. 26 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/10/151026_donbas_election_sx (дата звернення: 04.09.2021).
101. Шоста річниця початку АТО: цифри і факти. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/14/infografika/bezpeka/shosta-richnytsya-rochatku-ato-cyfr-y-fakty> (дата звернення: 13.05.2021).
102. Шульга М. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. 448 с.
103. Шульга М. О. Етапи становлення політичної еліти в Україні в роки незалежності // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2006. № 4. С. 24-37.
104. Шурхало Д. Еліти Донбасу демонструють подвійну лояльність – Віталій Кулик // Радіо Свобода. 2015. 19 серпня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27196742.html> (дата звернення: 13.06.2021).
105. Щербина С.С. Типи елітогенезу: циркуляція, зміна, трансформація. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27729/1.pdf> (дата звернення: 16.05.2021).
106. Якименко Ю. Україна після виборів: суспільні очікування, політичні пріоритети, перспективи розвитку / Центр Разумкова, 2019. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Koalits_Ugoda.pdf (дата звернення: 07.05.2021).

107. Яремчук В. Регіональна політична еліта: принципи та механізми формування (на прикладі Івано-Франківської області) // Політичні дослідження. 2021. № 1. С. 70-89
108. Åslund A. Kremlin Aggression in Ukraine: the Price Tag. Washington, 2018. 20 p.
109. Dickinson Peter. Why Putin Cannot Risk Peace in Ukraine / Atlantic Council. 2017 URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-putin-cannot-risk-peace-in-ukraine> (дата звернення: 07.09.2021).
110. John E. Herbst. A serious but flawed look at peace in the Donbas / Atlantic Council. 2020. May, 5. URL: <https://bit.ly/2Wo14SK> <https://bit.ly/2Wo14SK> (дата звернення: 06.09.2021).
111. Komza Vasyl. Elitist personality in politics // European political and law dicourse. 2018 Volume 5, issue 2. С.184-190.
112. Kuzio T. Putin's war against Ukraine. Toronto, 2017. 490 p.
113. Network analysis of political and economic elites at the regional level in Ukraine / Honorata Mazepus, Antoaneta Dimitrova, Matthew Frear, Dimiter Toshkov, and Nina Onopriychuk. EU-STRAT, 2020. 41 p.
114. Oktysiuk A., Kishchenko S., Yaroshenko Ye. Donbas Conflict Actors Map: Positions, Interests, Actions. CivilM+. 2020. 86 p. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2021/07/Zagalni_aktori_en.pdf
115. Ukraine's interim foreign minister advocates tougher Russia sanctions // DW. 2014. May, 17. URL: <https://bit.ly/3bpRWRT> (дата звернення: 11.09.2021).
116. Ukrainian President Rebuffs Russian «Imperialism» / Atlantic Council. 2014. March, 12. URL: <https://bit.ly/3fGr6IH> (дата звернення: 09.09.2021).